

Höst | 10

Sektionen för Hälsa och Samhälle

Socialpsykologi C 61-90 Hp

C-uppsats 15 HP

Det dubbla straffet

Mödrar på anstalt

Magdalena Eklund 800910 och Lisa Hansson 740419

Examinator: Henrik Stenberg
Handledare Ove Svensson

Går det att kombinera bilden av den goda modern med samhällets syn på brottslingar?

Vad blir konsekvensen av ett liv i skilda världar?

ABSTRACT

Vi möter i denna uppsats kvinnor som successivt förändrar vår bild av det dubbla straffet, som komplicerar vår uppfattning om ett liv i missbruksberoende och livet på kvinnoanstalt, men som också förenklar föreställningen om den djupa kärleken de hyser för sina barn. Eftersom dessa mödrar har arbetat en hel del med sig själva och tagit sig ur långa perioder av beroende har vi fått känna av den kraft som lösgörs då en människa verkar inom någonting hon brinner för. Att hjälpa andra och att tillåta sig själv att ta emot hjälp har guidat denna berättelse kring människans förmåga att resa sig och gå vidare. Det faktum att kärleken tycks verka sida vid sida med den skuldyngda problematiken har väckt vårt intresse och diskuteras genom texten som en löpande röd tråd. Genom att låta de individuella känslorna möta sociologiska teorier vidgas perspektivet till en vinkel som berör såväl makro som mikronivå i samhället. Den här uppsatsen försöker förklara sambanden såväl som de inkompatibla rollerna och dess konsekvenser för mödrar i fängelse. Thomas J Scheffs teori om sociala band leder diskussionen och är avgörande för att förstå behovet av hänsynstagande liksom den förödande skammens inverkan på individ och samhälle. Mänsklig mångfald och flerfaldiga verklighetsuppfattningar finner mening i en socialpsykologisk tolkning och analys sprungen ur en innovativ undersökning.

Nyckelord: **Kriminalvård, Sociala band, Moderskap, Fängelse, Skam, Skuld**

In this study we meet women who gradually change our picture of the “double penalty”, which complicates our view of a life of abuse and drug dependence, and the life in a women’s prison, but also simplifies the notion of the deep love they have for their children. Since these mothers have worked a lot with themselves and emerging from long periods of drug dependence, we have experienced the force which is released when someone is working with something she is passionate about. To help others and to allow the individual to accept help has guided this story about the human beings ability to get up and move on. The fact that the love seems to work side by side with the indebted problem has aroused our interest and is discussed in the text as a running theme. By allowing the individual emotions to meet sociological theories widens the perspective to an angle involving both macro- and micro-levels of society. This essay tries to explain the relationships as well as the incompatible roles and its impact on mothers in prison. Thomas J. Scheff’s theory of social bonds is leading the discussion and is critical to understanding the need for consideration as well as the devastating impact of shame on the individual and society. Human diversity and multiple views of reality will find meaning in a social psychological interpretation and analysis originated from an innovative study.

Keywords: Correctional treatment, Social bonds, Motherhood, Prison, Shame, Guilt

Innehåll

FÖRORD	7
INLEDNING	7
<i>Disposition</i>	8
SYFTE	10
FRÅGESTÄLLNING/PROBLEMFÖRMULERING	10
BAKGRUND	11
<i>Kvinnans historia</i>	11
<i>Kriminalvårdens historia</i>	12
<i>Kriminalvården idag</i>	12
<i>Föräldracirklar</i>	13
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	14
<i>Den goda modern</i>	15
<i>Det andra könet</i>	16
<i>Grounded theory</i>	17
<i>Sociala band</i>	19
<i>Sociala band på olika nivåer</i>	20
<i>Pseudoband</i>	21
<i>Microsociologi, eller integrerad socialpsykologi</i>	21
<i>Total association</i>	23
<i>Hänsynsemotionsystemet</i>	23
METOD	24
<i>Val av metod</i>	24
<i>Kvalitativ intervju</i>	25
<i>Narrativ Intervju</i>	26
<i>Vetenskapsteoretisk ansats</i>	27
<i>Hermeneutik</i>	28
<i>Förförståelse</i>	29
<i>Urval</i>	31
<i>Avgränsning</i>	31
<i>Tillvägagångssätt</i>	33
<i>Fältarbetet</i>	34
<i>Etiska aspekter</i>	35
<i>Reflektioner över det empiriska arbetet och metoden</i>	36
PRESENTATION AV MATERIALET	37
<i>Kvinnorna</i>	37
<i>De som arbetar med kvinnorna</i>	43
<i>Det integrerade perspektivet</i>	49
SOCIALPSYKOLOGISK ANALYS OCH TOLKNING	51
<i>Dubbelbestraffning och sinnesro</i>	51
<i>Förståelse för kontexten</i>	53

<i>Möten mellan världar</i>	53
<i>Det sociala livets påverkan</i>	54
<i>Att vara mamma och kriminell</i>	57
<i>Moderskap och kvinnlighet</i>	58
<i>Komplexa relationer</i>	60
<i>Att vara mamma i fängelse</i>	61
<i>Bygga broar</i>	62
<i>Förnuft och känsla</i>	63
<i>Stolthet och skam</i>	64
REFLEKTIONER	66
SLUTORD	72
REFERENSER	73
Litteratur och källförteckning	73
<i>Internetkällor</i>	74
<i>Övrigt</i>	75

FÖRORD

Vi vill här passa på och tacka alla som har ställt upp och blivit intervjuade av oss. Ett varmt tack speciellt till de kvinnor som på ett så modigt och öppet sätt delat med sig av sina livsberättelser och bidragit till att vi har kunnat skriva denna uppsats. TACK!

INLEDNING

Det som intresserar oss är det dubbla straffet dömda mammor utsätts för och de ”mekanismer” som styr inre och yttre värderingar och normer vi tror yttrar sig i framför allt skuld och skamkänslor. Med det dubbla straffet menar vi domen i sig som straff för ett brott som begåtts kombinerat med det ”oförtjänta” straff det innebär att vara tvungen att bryta upp eller förändra förhållandet till sitt/sina barn. Samtidigt menar vi att dessa kvinnor blir dubbelt dömda i den bemärkelsen att moderlighet i förhållande till det rådande paradigmet förknippas med ”godhet, omsorg och uppoffrande”, något som helt går stick i stäv med synen på förbrytare. Eftersom dessa två bilder är inkompatibla tror vi att kvinnorna lider dubbelt av det straff de tilldöms jämfört med exempelvis männen som ”än så länge” innehar den mindre stigmatiserande fadersrollen.

Spontant säger vi ofta att det mänskliga släktet är vanedjur och att vi kräver ramar och strikta mönster för att må bra och för att fungera som bäst i vardagen. Inte sällan kombinerar vi dessa uttalanden med slagord om frihet, mänskliga rättigheter och allas lika värde oavsett livssituation. Lägg därefter till den ständigt pånyttfödda iakttagelsen om människans unika förmåga att hantera situationer vi aldrig trodde var möjliga.

Den inneboende förmågan att både vara flexibel och samtidigt kräva kontinuitet ligger till grund för ambivalensen varje person dagligen möter, mer eller mindre förnimbar beroende på såväl situation som personlighet.

Likt samhället är uppbyggt av ett multiversum av alla människors unika verklighetsuppfattningar (Kindblad, Föreläsning Uppdrag forskning, 2010) lever var och en av oss i dubbla eller kanske rent av mångdubbla verkligheter (Leneér Axelsson, 2010, s. 131).

Dessa verkligheter kan ta sig uttryck i roller, roller som skiljer sig från person till person, men också från situation till situation. Att vara förälder innebär att dela vissa gemensamma nämnare med andra föräldrar, men det innebär lika fullt skapandet och upprätthållandet av ett unikt band med särskilda förväntningar på en specifik förälder. Dessa band bildas genom samverkan med andra och utgör kittet av det Scheff kallar Hänsynsemotionsystemet. Vad

innebär då upprättandet av personliga band mellan föräldrar och barn? Och vad händer då banden bryts eller hindras i sin gemensamma utveckling genom förändrade situationer?

Ju mer vi läser desto mer märker vi att dessa kvinnor stöter på problem vad gäller möjligheten att träffa sina barn (besöksrum, fängelsemiljön, barnen är omhändertagna etc.). Samtidigt vet vi att det finns barn som lever tillsammans med sina mödrar på anstalten.

Hur känner kvinnorna inför sina olika och ofta heterogena roller och hur upplever de att de blir bemötta av samhället? Kriminalvård, utsluss, socialförvaltningen, familjen, samt samhället i stort förväntar sig olika egenskaper av dessa kvinnor. Frågan är hur de hanterar och upprätthåller sin egen situation och sina förmodade ambivalenta känslor.

Emotioner som samverkar i skapandet respektive nedbrytandet av sociala band är enligt Thomas Scheff; skam kontra stolthet (1990). Intressant nog finner vi dessa känslor i samklang med andra personer. Frågan blir således om det är möjligt att andras syn på oss styr våra livsval oftare än vad vi vill tro. Kanske formas föräldraidentiteten parallellt med övriga rollprestationer men förmodligen påverkas den av en sammansatt syn på oss som individer. I värsta fall kanske en inre kamp uppstår när olika bilder av oss upplevs som oförenliga.

Vi har valt att fokusera innehållet i uppsatsen på mötet mellan den goda modern och den dömda brottslingen. Här möter individen samhället i dubbel bemärkelse och i oförenlighet mellan rollerna enligt rådande paradigmen.

De dömda mödrarnas historier är förstas unika och skiljer sig markant från varandra. Föreställningen och upplevelsorna hos dem som har anledning att dagligen reflektera över dessa kvinnors situation är dock det som intresserar oss. Vi kommer därför att ge en ganska generell bild av en mycket komplex företeelse och vill på förhand klarlägga vår ståndpunkt inför er som tar del av uppsatsen.

Disposition

Vi kommer ytterligare beskriva vad vi önskar uppnå med undersökningen som stärks genom en *problemformulering*. Sedan beskriver vi under *bakgrund* lite kortfattat om kriminalvårdens historia kring arbetet med föräldrar och barn, besökskriterier, föräldracirklar och förekomsten av barnombud. Som vetenskapsteoretisk ansats använder vi oss av hermeneutiken som bas för den helhetsbild vi strävar efter att uppnå genom inspiration från grounded theory. Övriga

teorier som behandlas i uppsatsens *teoridel* är framför allt de vi under studiens gång funnit intressanta att implicera i vår analys och som passar vårt ämne.

Thomas Scheff har med boken ”*Microsociology*” varit ledande i vårt val med teorier kring sociala band och hänsynsemotionssystem. En annan källa till teoretisk inspiration har vi funnit i feminismens moder Simone De Beauvoirs ”*Det andra könet*”. I samma anda har teorin om den goda modern kryddat uppsatsen ytterligare. Slutligen har vi valt att förankra materialet i teorier kring dubbla verkligheter, något som vi från start utvecklat genom föreläsningar och fältanteckningar, som vi även förädlat genom Kaj Håkanssons bok ”*Dubbla verkligheter*” (1981).

Efter en teorigenomgång kommer vi att beskriva vår resa genom materialinsamlingens knaggliga landskap. Under *metodkapitlet* landar vi i kvalitativa intervjuer som har fått drag av narrativ karaktär. Vi har försökt hålla oss nära våra informanter genom att använda oss av tematiskt öppna intervjuer med få låsta frågor och med en följsamhet kring det som belyses särskilt hos respondenter som funderar kring vår frågeställning. En del etiska aspekter kommer att behandlas och problematiseras i förhållande till materialet vi fått in respektive eventuellt missat på vägen. Vår egen förståelse kommer också förstås som grundläggande för uppsatsens utformning och som ideologisk utgångspunkt inför arbetet med kvinnor som delar somliga förutsättningar med oss som mödrar.

Efter den mer teoretiska delen av uppsatsen kommer vi att presentera *materialet* så trovärdigt som möjligt och ge möjlighet att lyfta ut de fynd vi anser vara synnerligen intressanta för vår uppsats. Dessa berättelser kommer att ligga till grund för efterföljande *analys*. Den socialpsykologiska analysen och tolkningen kommer som sagt att vara förankrad i en sociologiskt vinklad socialpsykologi även om viss psykologi kommer att finnas med i periferin. De teorier vi valt är ju här ledande och utgörs av den sociologiska skolan även om de alla tangerar socialpsykologin som sådan. Eftersom vi medvetandegör vår egen utveckling genom studiens gång finner vi våra avslutande *reflektioner* särskilt intressanta och kommer att utnyttja denna något friare form för att ytterligare förtydliga vår inre dialog som färgat uppsatsens innehåll. En sammanfattande *avslutning* finner slutligen sin plats för att ytterligare förtydliga de viktiga dragen i uppsatsen och det som ligger till grund för de resultat vi uppnått. Särskilt viktigt anser vi denna rubrik vara eftersom innehållet möjligtvis upplevs något splittrat och vi önskar därför här knyta ihop säcken.

SYFTE

Anledningen till att vi anser undersökningen intressant ur en socialpsykologisk synvinkel är framför allt avsaknaden av lättillgänglig information i ämnet och därmed osynliggörandet av problematiken. Vi tror oss finna en hel ”värld” av åsikter och upplevelser som säger en hel del om vår samtid och om vårt generella sätt att se på samhällets ”basorganisation” familjen kontra samhällets juridiska rättigheter. Kort sagt vill vi lyfta fram den enskilda individens strävan kontra samhällets syn på godkännande. Uppsatsen kommer att behandla uppgifter ur barnens perspektiv, men också ur föräldrarnas och myndigheters synvinkel.

Genom att intervjua personer som har anledning att fundera kring mödrarnas situation då de befinner sig på anstalt kommer vi att presentera en sammanställning av resultatet och en analys med utgångspunkt i socialpsykologiska och mikrosociologiska teorier.

Vårt syfte med undersökningen är att väcka frågeställningen kring dubbla verkligheter till liv, att problematisera förhållandet mellan individers olika roller samt visa hur till synes enkla uppfattningar kan visa sig innehålla en komplexitet som får stora konsekvenser.

FRÅGESTÄLLNING/PROBLEMFÖRMULERING

Att vara kvinna, mamma och kriminell fyller den individuella ryggsäcken med tre fack bestående av olika roller. Problemet med att samtidigt axla de skilda förväntningarna har lett oss till att söka svar på följande frågor;

- 1) Går det att kombinera bilden av den goda modern med samhällets syn på brottslingar, samt vad blir konsekvensen av ett liv i skilda världar?

Frågeställningen syftar till att undersöka sambanden mellan normer och moraliska betänkligheter i kombination med etiska överväganden.

Där komplexitet möter enkelhet, individen möter samhället och där olika värderingar krockar stöter vi på problem i form av oförenligheter eller konflikter.

Är det fruktbart att fundera kring mödrarnas situation på anstalter i kriminalvårdens regi på ett generellt plan eller vore det mer intressant att studera enskilda berättelser? Vi är övertygade om att varje kvinna bär med sig helt unika berättelser och kunskaper om sin egen situation och att ingen helt delar uppfattning med någon annan i specifik bemärkelse. Ändå är vi villiga att knyta stor vikt till de mer generella uppfattningarna kring iakttagelser av skuld, skam och

stolthet som personal kring dessa kvinnor uppfattat i sitt arbete med föräldracirklar. På så sätt kan vi problematisera såväl synen på som konsekvensen av ett moderskap i fångenskap.

BAKGRUND

Kvinnans historia

Utvecklingen av kvinnans villkor är dyster. Kvinnoförtrycket består trots sociala, ekonomiska och politiska förändringar (De Beauvoir, 1949/2006, s. 133). Kristendomen bidrar till detta. Från början kunde kvinnan vara martyr, och blev väl bemötta. Kvinnan i äktenskapet var dock alltid underordnad sin make. Genom Paulus ansågs det att kvinnan skulle vara självutplånande och återhållsam. Han använde sig av både gamla och nya testamentet när han slog fast kvinnans underkastelse.

”Ty mannen är icke av kvinnan, utan kvinnan av mannen. Icke heller skapades mannen för kvinnans skull, utan kvinnan för mannens skull” (De Beauvoir, 1949/2006, s. 133).

Kvinnan framstod med sin frestelse gentemot mannen som djävulens anhang. Hon var där för att förleda mannen och locka honom till synd. Vidare skriver De Beauvoir om hur celibatet påtvingades prästerna då synen på kvinnan blev ännu strängare. Kvinnan var en styggelse, en sorts ofullkomlig man (De Beauvoir, 1949/2006, s. 134) Synen på kvinnan som en ägodel följde med under lång tid. De patriarkala strukturerna nöttes in. De kvinnor som haft inflytande under historiens gång har nyttjat den genom männen. Innan den franska revolutionen bröt ut hade i princip alla ministrarna kvinnliga rådgivare (De Beauvoir, 1949/2006, s. 151). Vid slutet av 1700-talet i Frankrike så var stödet för kvinnan större, då det fanns flera feministiska sammanslutningar. Det var inte så att det inte fanns motstånd. När männen märkte att kvinnorna tillskansade sig större och större utrymme uppstod det genast motsättningar. Chaumette, som var fullmäktig i Pariskommunen sa:

”När blev det tillåtet för kvinnor att avsvära sig sitt kön och förvandla sig till män? ... (Naturen) säger till kvinnan: Var kvinna. Att ta hand om barnen, sköta hushållet och moderskapets mångahanda bekymmer, det är dina arbetsuppgifter.” (De Beauvoir, 1949/2006, s. 157)

Detta är en kvinnosyn vi än idag kan se. Både utomlands men även här hemma i Sverige. Dessa rader har gång på gång upprepats av män och även kvinnor genom hela historien. Dessa argument användes exempelvis vid diskussioner om kvoterad föräldraförsäkring för

något år sedan. Ett annat exempel på hur kvinnor inte anses likvärdiga män är bedövning vid förlossningar. 1949 beslutade man i England om obligatorisk användning av bedövning, bara 60 år sedan alltså! Under industrialismen gick det dock framåt. Avskaffandet av lydnadsplikten inom äktenskapet, arvsrättens avskaffande och tillåtelse för skilsmässa gjorde att många kvinnor kunde bli självförsörjande. Kvinnlig rösträtt infördes i fler och fler länder. Allianser mellan socialister och feminister skapades, då synen på klassamhällets avskaffande går hand i hand med tankar om jämlikhet mellan könen. (De Beauvoir, 1949/2006, ss. 170-173)

1921 genomfördes det första valet i Sverige där allmän och lika rösträtt för kvinnor gällde.

Kriminalvårdens historia

Sveriges första fängelse fanns på Gråmunkeholmen i Stockholm (Kriminalvården, 2010).

Året var 1624. 1832 kom en ny lag som innebar att alla kroppsliga bestraffningar utom

dödstraff avskaffades. Frihetsstraffen innebar antingen fängelse eller straffarbete. Det nya

straffsystemet innebar att fångarna bodde ensamma i celler på nätterna och att de på dagarna

fick arbeta i tystnad. 1921 avskaffade Sverige dödsstraff, dock bestämdes detta inte formellt

förrän 1973 (ibid.). Nya fängelser byggdes och gamla byggdes om. Vi hade två former av

system. Philadelphiasystemet och Auburnsystemet. Philadelphiasystemet förordade i princip

total isolering, vilket innebar att fångarna skulle isoleras från varandra och yttvärlden under

sitt straff. Auburnsystemet gick ut på att fångarna bodde i celler och arbetade i grupp under

dagarna. Dessa systems införanden och byggandet av cellfängelser anses vara en av Sveriges

första sociala reformer (Kriminalvården, 2010)

Karl Schlyter var justitieminister och den som drev på reformerna. Han ansåg att ungdomar,

psykopater, sinnessjuka och alkoholister inte borde sitta i fängelse. De borde istället utbildas

och återrehabiliteras in i samhället. Det Schlyter drev på är alltså det fångssystem vi har idag.

Där vård skall stå i centrum (Kriminalvården, 2010)

Kriminalvården idag

Hur ser då den moderna kriminalvården ut? Det finns 55 fängelser i Sverige (Kriminalvården,

2010) varav 6st är kvinnoanstalter (Kriminalvården, 2010). Det är olika säkerhetsklasser på

anstalterna varav A till D är slutna och E är öppen anstalt. Det som avgör säkerhetsklassen på

ett fängelse är förmågan att motstå rymningar, förmågan att motstå fritagningsförsök och förmågan att hantera ett svårhanterligt klientel. Andelen kvinnor på anstalter är förhållandevis liten jämfört med män. I oktober 2009 var det 5,32 % av de sammanlagda internerna som var kvinnor, vilket betyder ett totalt antal på 292 stycken. (Kriminalvården, 2010)

Det är mycket fokus på säkerhet inom Kriminalvården, men man fokuserar numera också på ackrediterade behandlingsprogram för internerna. Med ackreditering menas att en grupp forskare först måste godkänna behandlingsprogrammets utformning och syfte. Det finns 15 olika behandlingsprogram inom kriminalvården som riktar sig mot olika sorters problematik. Exempel på detta är drogmissbruk, våld i nära relationer och sexualbrottslighet (Kriminalvården, 2009). Vissa anstalter erbjuder också föräldracirklar för interner som har barn (Kriminalvården, 2009).

Dessa föräldracirklar tillkom efter en rapport ifrån BO¹. (Lena Nyberg, 2004) Det som tidigare genomsyrat Kriminalvården är att det saknas ett barnperspektiv, det har enbart fokuserats på till viss del föräldrar men mest säkerhet. Barnperspektivet har helt varit frånvarande. Enligt en artikel från BRÅ² så löper barn till föräldrar på anstalt större risk att själva bli kriminella, därför är det viktigt att barnperspektivet finns med i internens rehabilitering redan från start (BRÅ, 2010).

Föräldracirklar

I rapporten *Fångarnas föräldraskap – en utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården* framgår att det saknats verksamhet riktad mot barn (Hedin, 2000, s. 10). Detta har förändrats senaste åren och det finns som vi nämnt cirklar för föräldrar på anstalt där föräldraskap diskuteras. Det första cirkelmaterialet fick dock kritik av framför allt kvinnorna (Hedin, 2000). Rita Christensen som författat det första cirkelmaterialet, *Ifrågasatt föräldraskap* (Christensen, 1995) tog fasta på kritiken och gjorde i samarbete med Röda korset ännu ett cirkelmateriale som riktar sig mer mot kvinnor, *Förälder på avstånd* (Christensen, *Förälder på avstånd - En studiecirkel om att inte leva tillsammans med sitt barn*, 2001). Detta material är dock inte alls utbrett vad vi förstår. De anstalter vi har varit i kontakt med som har studiecirklar utifrån Christensens material använder *Ifrågasatt föräldraskap*. Kriminalvården har dock goda intentioner. Barnperspektivet står i centrum och det skall

---

¹ Barnombudsmannen

² Brottsförebyggande rådet

finnas ett Barnombud på anstalterna. Dock är det förstås så att Kriminalvårdens fokus skall vara säkerhet, att förebygga rymningar och att hålla internerna där de skall vara.

Kombinationen förälder/intern kan således krocka med säkerhetsföreskrifter, vilket är något som kan vara svårt att ändra på.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Som socialpsykologer har vi lärt oss att tänka kritiskt, att ifrågasätta rådande paradigmen och att skaffa oss en socialpsykologiskt skruvad sociologisk blick (Collins, 2008). Kanske ställer detta till det för oss när vi kommer till normer och regler för uppsatsskrivande och val av teori.

Vi har inspirerats av feministisk forskning ur ett vardagligt perspektiv och har blivit påverkade av Smiths *Institutional Ethnography* (2005). Däremot håller vi inte med om att avsaknaden av historiskt grundläggande teorier beskrivna av klassiker och andra stora tänkare är ett självändamål. Vi vill gärna använda teorier vi lärt oss och som vi präglats av som studenter.

Närmast till hands finner vi grounded theory som vi utgått ifrån som ledstjärna och inspiration i vår studie. Basen för vår teoretiska utgångspunkt finns i vår övertygelse om att inte på förväg låsa oss i tankarna kring materialets utformning och tilltänkta teories nyttighet. Istället har vi försökt förhålla oss ”teoretiskt” öppna inför vad vi ska finna genom nyfikenhet och aktivt lyssnande. Upptäckens väg där improvisation, känsla och idériedom visar riktningen har i högre grad blivit vår kompass än bevisets väg som domineras av regelföljande beteende (Starrin, et.al, 1991, s. 21). Med detta inte sagt att vi inte skulle ha förutfattade meningar kring våra respondenter och kring ämnet i stort. Vad vi försökt göra är att hålla dessa meningar inom parantes samtidigt som vi medvetandegjort dem, ifrågasatt dem såväl ensamma på kammaren som tillsammans med varandra samt ibland även tillsammans med respondenterna.

Som nod att samlas kring och som ständigt återkommande spontana begrepp omnämns skuld och skam tämligen omgående av samtliga respondenter. Den upptäckten har lett oss till frestelsen att applicera Scheffs teorier (1990) kring sociala band och hänsynsemotionssystem på de svårigheter kvinnorna möter när de tampas med dessa emotioner. Förhoppningen är att vi med hjälp av teorierna ska komma närmare en eventuell förklaring till den generella avsaknaden av djupare förståelse för vad dessa kvinnor erfar när de brottas med sina

förmodade inkompatibla roller. Detta visas bl.a. genom upprättandet av starka sociala band till dem som delar erfarenheten.

Vi har även sett samband dels genom rapportläsning och egna funderingar kring teorin om modern som den ömma, vårdande föräldern (Blomroos, et. al, 1996) med just våra respondenter.

Den goda modern

Björkhagen-Turesson menar att det förefaller som att det i högre grad är mödrar i fängelse som stigmatiseras än fäder (2009, s. 39).

Vad innebär detta? Hur ser vi på moderskapet och varför?

Enligt Silius (Blomroos, et. al, 1996, s. 4) har vi någon slags Jungfru Maria-myt att leva upp till som mödrar. Vi skall vara goda, passiva, ödmjuka och lidande. Detta kan vi tydligt se om man tittar på en grupp med kvinnor som diskuterar förlossning, ofta finns det en underton av att ”minst bedövning = bäst”. Alltså den kvinna som lidit mest vinner.

Fredrika Bremer och Ellen Key myntade begreppet samhällsmoderlighet (ibid. s.5) vilket innebär det ”kvinnliga” dvs. det vårdande, ömma och omhändertagande som sker utanför hemmet i det offentliga rummet. Denna diskurs är rådande än idag då vissa yrken anses vara kvinnoyrken, som exv. Förskollärare, sjuksköterska, städerska osv. Alla är vårdande yrken, där man tar hand om andra eller något som liknar hushållssysslor.

Då den uppoffrande och vårdande modern står för den goda, blir också den kvinna som inte passar in i facket ond. Björkhagen-Turesson (2009, s. 40) menar att den onda representeras av den onda styvmodern. Som i folksagor och tv-program alltid framställs som den egoistiska, den som sätter sig själv och sitt välmående framför barnets. Då en stor del av våra kvinnor har missbruksbakgrund ses de likt karriäristen som egoistiska eftersom de väljer att sätta sina egna behov framför barnets. Kvinnan blir då per automatik en dålig mor. Något som kan vara stigmatiserande för kvinnan då hon hela tiden jämförs med stereotyper av moderskap.

Moderskapet är alltså inte bara förhållande mellan mor och barn utan hur kvinnan ser på sig själv (Björkhagen Turesson, 2009, s. 41). Björkhagen menar vidare att mödrar som inte kan betraktas som goda upplever en social degradering (ibid.).

Moderskapet i vårt samhälle styrs av traditioner och är samtidigt en egen institution som bär huvudansvaret för barn och hem vilket betraktas som en naturlig del av moderns sysslor. Hos de mödrar som inte kan leva upp till rollen som den goda modern uppstår känslor av skuld (Björkhagen Turesson, 2009, s. 41).

Björkhagen tar upp mödrar i missbruk där hon kan se tecken på att missbrukande mödrar känner sig degraderade och inte kan hävda sig gentemot olika samhällsinstanser, då de per automatik ses som dåliga mödrar på grund av sitt missbruk (ibid. s. 43).

Olika perspektiv på kön kan medföra att kvinnors problem ses som egenskaper medan mäns problem betraktas som något bortom deras egen påverkan (ibid. s.42)

Det andra könet

Den Andre

Simone de Beauvoir skrev i sin bok *Det andra könet* om att människor reagerar på att ”kvinnan håller på att försvinna, kvinnan har gått förlorad.” (De Beauvoir, 1949/2006, s. 23) Detta visar på en rädsla från antifeminister att förlora sin makt och kontroll över kvinnan som den *Andre*.

Hon menar vidare att en man aldrig behöver identifiera sig som individ av ett kön, att vara man är en självklarhet. Mannen är det neutrala, kvinnan det avvikande (De Beauvoir, 1949/2006, s. 25) Att vara kvinna är alltså ett särdrag, att vara man är norm. Kvinnan särskiljs i förhållande till mannen, inte tvärtom. Mannen är subjektet, kvinnan den *Andre* (De Beauvoir, 1949/2006, s. 26). De Beauvoir stryker under tesen om ömsesidigt beroende. För att den *Ene* skall kunna finnas så behövs också den *Andre*. Ingen ser sig som oväsentlig, det är aldrig den *Andre* som definierar sig själv som den *Andre* och i relation till det också definierar den *Ene*. Utan det är den *Ene* som hävdar sig som den *Ene* och då automatiskt hänvisar den *Andre* till just *Andre* (De Beauvoir, 1949/2006, s. 27). Man skulle kunna tolka detta som att det är kvinnan som själv utser sig till den *Andre*, men är det så enkelt? Det finns många *Vi* och *Dem*, men kvinnan ser sig inte som *Vi*, därför blir hon aldrig heller subjektet. Männen säger kvinnorna och det gör även kvinnan. Exempel på detta är när vi pratar politik, kvinnlig partiledare kontra partiledare, kvinnlig ledamot kontra ledamot. Detta är konkreta exempel på hur kvinnan aldrig blir subjektet utan förblir den avvikande, det andra könet.

Hur blir man kvinna?

”*Man föds inte till kvinna, man blir det*” (De Beauvoir, 1949/2006, s. 325). De Beauvoir menar att det är civilisationen som skapar kvinnan, det är varken biologiskt, psykiskt eller ekonomiskt. Det är omgivningen som skapar den *Andre*. Barnet skapar inte sitt kön, barnet föds förutsättningslöst och möter världen med öppna ögon, kroppen är ett uttryck för subjektivitet (ibid.).

Barn har från början samma glädjeämnen, utveckling och intelligens oavsett kön. Det är hur barnen socialiseras in i sina kön, och placeras i fack som får stor betydelse för ett heterogent tänkande. Flickor får mer närhet, pojkar får veta att de inte gråter. Pojkar blir omtyckta genom att inte försöka bli omtyckta, medan flickor kläs upp i klänningar och hela tiden får höra hur fina de är. De tränas i att söka bekräftelse medan pojkar får det genom att bara finnas till (ibid s. 328). De Beauvoir menar vidare att sagorna bidrar till stigmatiseringen av kvinnobilden. Kvinnan existerar endast för att snärja mannen och träffa sin stora kärlek och leva lycklig i alla sina dagar (1949/2006, s. 348).

Pojkar får lov att drömma om sin framtid, vad de skall bli och göra med sitt liv. Medan flickor får nöja sig med att bli mamma (ibid. s. 355). Visst gör kvinnor idag karriär och studerar i hög grad på akademisk nivå, men faktum är att det fortfarande inte är jämställt i uttaget av föräldraförsäkringen. Kvinnor är oftare hemma med barnen samt tar ut största delen föräldrapenning och vårdnadsbidrag. Det finns alltså en likhet mellan De Beauvoirs funderingar och dagens Sverige. Vi kan alltså än idag se spår av att vi inte föds som kvinnor, utan att vi blir det.

Grounded theory

Teorigenerering på empirisk grund bygger på ett antagande eller en ansats kring Glasers och Strauss idé om forskning (Starrin, et.al, 1991)

Forskare kan arbeta på ”det iögonfallande sättet” som utgår från ett osystematiskt tillvägagångssätt där data leder till upptäckten av mönster. En annan idé är att använda ”kartan gäller sättet” där kategorier redan på förhand utarbetats och där alltså teorin endast delvis finner sin grund i datainsamlingen. Personer som arbetar efter Grounded theory tar ett avsteg från direktkopplingen till data. Ansatsen grundas istället på idéer som genereras från datamaterialet (ibid. s. 31)

Tanken är att teorins kategorier ska genereras ur data vilket gör att studien blir mindre formbar efter på förhand uppställda hypoteser. Samtidigt är det viktigt att systematiskt genomföra studien och pröva teorins hållbarhet såväl bakåt som framåt i tiden. Förutom detta menar Glaser att teorin måste vara relevant i praktiken och kunna ändras efter nyfunna källor (ibid ss. 32-33)

Över huvud taget innebär grounded theory att det är viktigt med ett processtänkande, att inse föränderligheten, komplexiteten och flexibiliteten i det man undersöker. Grundad teori kallas emellanåt för den gyllene medelvägen (Hartman, 2001, s. 35). Det är alltså ett mellanting mellan deduktiv och induktiv metod, det är en induktiv metod där man inför drag av deduktiv metod. Denna mix innebär att man gör urval, datainsamling och analys interaktivt. Om vi exv. skulle arbeta enbart induktivt, skulle vi samla in data med vår färdiga frågeställning som grund för insamlandet. Sedan hade vi i analysen kommit fram till vilken teori som besvarar vår ursprungsfråga bäst. Med det deduktiva arbetssättet skulle vi istället prova olika hypoteser som kan besvara vår fråga, för att sedan samla in data och göra en analys som undersöker om vår hypotes klarar av att hitta lösningen (Hartman, 2001, s. 36). Grounded theory innebär att vi hela tiden upprepar urval, datainsamling och analys, under hela uppsatsprocessen. Vi har alltså ett urval, vi analyserar datan induktivt, och gör sedan ett nytt urval baserat på det vi kom fram till i vår analys. Vi samlar sedan in ännu mera data utifrån det nya urvalet och analyserar återigen. Hela denna process pågår tills vi genererar en teori. Detta är alltså en interaktiv process där vårt insamlade, analyserande och urval hela tiden påverkar varandra och man skulle kunna se det som en evighetsprocess.

Kanske kan man i de här sammanhangen säga att det är viktigt att vara ödmjuk inför det vi som studenter eller forskare möter eftersom vi aldrig kommer att finna ”den totala sanningen”. Det enda vi som enskilda individer möter är en liten del eller endast ett perspektiv av det vi valt att undersöka oavsett hur många respondenter vi använder oss av. Vårt val av tillvägagångssätt får konsekvenser för studiens utformning.

Med hänsyn till detta har vi valt att utgå från den grundläggande ansatsen av grounded theory. Det är helt enkelt den ansats som ligger oss närmast ideologiskt, men också en ansats vi har svårt att helt förlita oss på.

Vi kommer att modifiera det teoretiska förhållningssättet till att stärka vår individuella position som socialpsykologiska studenter med allt vad det innebär. Att använda oss av våra

kunskaper kring givna teoribildningar och vår nyvunna tysta kunskap i form av ett socialpsykologiskt sätt att tänka och kritiskt värdera och omvärdera tillvaron eller vår studie.

Eftersom studien inriktar sin på mänsklig dubbeltydighet, obestämbarhet och brist på precision anser vi det vara särskilt viktigt att inte låsa oss i en begreppsapparat redan från början. Det räcker med de förutfattade meningar vi redan brottas med.

Sociala band

Vad driver och motiverar oss människor till att leva ett liv i konformitet med dem vi har omkring oss? Varför är det så svårt att uppnå sina drömmar om ett liv i frihet och harmoni eller enligt drömmar vi länge närt i vårt inre?

Socialpsykologer och sociologer har ofta förklarat eller belyst problemen som uppstår då individen möter samhället med hela dess paket av förväntningar. Medvetet eller omedvetet strävar människan på och smälter in genom att hålla sig till givna sociala koder.

Scheff (1990) förklarar sambandet mellan emotion och motivation. Han menar att skam och stolthet är emotioner som upprättar de sociala band som är grundläggande för såväl samhället som för den enskilda individen. Det grundläggande motivet hos människor som i grunden är sociala varelser, är att bevara sociala band. Stolthet bevarar medan skam hotar dessa band.

Förutom bevarandet av de sociala banden krävs en balans mellan närhet och distans. Vid underdifferentiering strävar personen efter att vara som de andra och känner sig sviken om någon sticker ut. Vid överdifferentiering finns ingen grupp, utan består av isolerade individer. Den optimala differentieringen bjuder på en förmåga att kunna förstå andra och därmed känna och förmedla närhet, samtidigt som oberoendet respekteras (Scheff, 1990, s. 4).

Hotet mot de sociala banden genererar mycket intensiva känslor. Skammen fungerar som en nyckel till att förstå och ”känna in” banden genom t.ex. intrycksstyrning och språk.

Intoningen på den andra leder till en ömsesidig förståelse som i sin tur leder till empatisk intersubjektivitet. Resultatet av en sådan lyckad kommunikation leder till konstruktiva konflikter eller samarbete.

Prestige som motiv leder till intakta band och bör inte förknippas med stolthet.

Som grundantagande använder Scheff tesen om att alla människor behöver en känsla av tillhörighet, ett nät av säkra band och att de flesta av oss aldrig når upp till ett minimum av detta.

Sociala band på olika nivåer

Det finns även band mellan roller där utbytet sker i en mer abstrakt form. För dessa band finns många referenser inom sociologiska och socialpsykologiska teorier. Som exempel kan nämnas den klassiska konstruktören av mekanisk kontra organisk solidaritet, Emile Durkheim (Boglind, et.al. s. 214). Hans senare förlängda arm inom socialpsykologin skulle kunna vara Shibutani som skiljer solidariteten mellan personer och roller, vilka han benämner interpersonella respektive konventionella (Scheff, 1990, s. 21). I Sverige har vi ett lysande exempel på en nydanande socialpsykologisk vinkling på fenomenet upprättad av Johan Asplund som helt enkelt ger namn och innehåll åt det abstrakta och det konkreta sociala livets former (1987).

Scheff menar liksom socialpsykologer att sociologer genom tiderna inte lyckats enas om ett närmande av sambandet mellan ”community” och ”society” (1990, s. 22). Kanske kom Tönnis nära en förklaring med begreppen; gemeinschaft och gesellschaft. På svenska finner vi ingen riktigt bra översättning.

Hur som helst har utvecklingen gått från det abstrakta tänkandet med relationer mellan roller till relationer mellan människor. Föregångare här är t.ex. Cooley och Marx (Scheff, 1990, s. 21). Band mellan personer är mer beroende av detaljer och nyanser än vad band mellan roller är. Detta är vad Scheff menar med sin problematisering kring den obefintliga länken mellan mikro och makrovärlden inom sociologin; exkluderingen av personer i det Durkheimianska närmandet (Scheff, 1990, s. 23). Det är helt enkelt begränsande att fokusera på utåtriktat beteende. Istället är det behövligt att ta mer hänsyn till tankar och känslor i sammanhanget.

Metoden och teorin Scheff utvecklar hjälper oss att studera relationer mellan personer och mellan roller vilket mer specifikt innebär en studie av sociala band och social solidaritet (Scheff, 1990, s. 24).

Pseudoband

Det mellanmännsliga eller mentala försvarssystemet i samhället vilar på dels individualismen som förnekar stolthet och skam och dels på en förenkling som förnekar komplexiteten av tillvaron i stort och smått (Scheff, 1990, s. 12).

Genom att använda individualpsykologi på mikronivå då skadade sociala band leder till utvecklingen av pseudoband, förklarar Scheff makroperspektivet på samma sätt. Skadade band i ett helt samhälle leder t.ex. till nationalism eller sektbeteende.

Förnekelsen av komplexiteten kan förstås som ett försvar mot anomi. Särskilt farligt är det också att ta till sig ordspråk som att ”ensam är stark” och att individualism är särskilt eftersträvansvärt (Scheff, 1990, s. 14).

För oss som lever i det västerländska postmoderna samhället innebär förstås resonemanget att vi upprätthåller konstanta osäkra band eftersom tiden och platsen präglas av individualism även om vi upprätthåller ett system där vi är beroende av varandras roller s.k. pseudojag för vår välfärd.

Känslöfallor som öppnas upp i denna miljö beskrivs som reskursiva. Skamkänslorna förstärks intrapsykiskt eftersom vi känner skam för att vi känner skam. När den andra parten också känner skam samtidigt som det skapas en gemensam skam emellan dem, talar Scheff om en ”trippelspiral av skam” som i värsta fall kan ge upphov till en oändlig intensitet av skam. Detta är en skam som är förtryckt och förnekad i det moderna samhället eftersom den är länkad med Anomi (Scheff, 1990, s. 18).

Genom att studera mikrovärldens beteenden och implikationer som underbygger diskursen kan vi upptäcka den dolda orsakskedjan, den oerhörda skammen som leder till tvångsbeteende (Scheff, 1990, s. 19).

Microsociologi, eller integrerad socialpsykologi

För att förstå oss på mikrovärlden krävs att man skiftar mental växel. Vi upptäcker det implicita genom tekniker som diskursanalys eller djupdykning i inspelat material (Scheff, 1990). Förutom Goethe har Bohm bidragit med en förståelse för vikten av den implicita ordningen och det frö som sås av varje människa för att skapa den sociala världen (Bohm, 2004). Säkert kan även den etnometodologiska skolan (Coulon, 1995) bidra med analys på

den här fronten. Men precis som Goffman visar hur interaktionsmaskinen fungerar missar de senaste två bidragen orsaken till att den överhuvudtaget hålls igång (Scheff, 1990, s. 29).

Scheff hyllar Helen Lewis som socialpsykologins upphovsman i likhet med Durkheims status inom sociologin. Särskilt betyder hennes teori kring unacknowledge shame mycket för Scheffs hänsynemotionssystem. Hon menar att skammen har två ansikten. Den ena så kallade overta skammen uppvisas tydligt genom kroppsliga impulser, rodnande, stammande och allmänt bortkommet beteende. Den coverta skammen däremot visar sig inte alls så tydligt eftersom den döljs av effektivitet, snabbhet och asocial pratsamhet (Scheff, 1990, s. 30).

Vi är alla tolkande varelser och Scheff funderar över vad det finns för mekanism i människans inre som styr hur och varför vi transformerar de symboler vi uppfattar till egna tolkningar.

Hans teori bygger på abduktion vilket tyder på tillit till vår inneboende slutledningsförmåga.

Än en gång lyfts den komplexa förståelsen och en ifrågasättande ideologi som kämpar i motvind mot det rådande paradigmet som istället höjer enkelheten till skyarna.

Likt Mead föreslår att mening skapas i processen genom rolltagande och successiv approximation via rörelser mellan inre upplevelser och yttre symboler verkar Scheff tillsammans med abduktionens grundare Pierce hålla med om tesen att varje människa fungerar som sin egen vetenskapsman”(ibid. s.39).

Problemet med tolkning i interaktion med andra är förstas bl.a. klass och kön eftersom intoningen på den andre lika mycket beror på inre som yttre uppfattningar (ibid. ss. 50).

Vad gäller problemlösning och konversation utgår även här Scheff ifrån sin idé om att de inre händelserna spelar en minst lika viktig roll som de yttre (ibid. s. 67). Han kritiserar därför bl.a. CA tillsammans med övrig social forskning som bygger sin ansats på en linjär bas med systematisk ordning som svar på problemlösning (ibid. s. 63). Istället för att anta att en konversation bygger på reparation, menar Scheff att den hundra gånger till ett lutar sig på tacit analys eller som Scheff själv skulle uttrycka det ”inre sökande” (ibid. s.66).

Total association

Freud implementerade förslaget om ”fria associationer” eller flytande medvetandetillstånd som en hjälp för terapeuten att förstå analysandens psykiska tillstånd. Scheff föreslår istället Total association som hjälp för att förstå intuition och den asymmetriska sidan av kreativt tänkande. Han menar att total association gör det möjligt att få det rätta svaret för fel orsaker. Emotionella reaktioner tillmäts lika stor betydelse som medvetna resonemang vilket innebär att vår uppmärksamhet riktas till delar av problem som annars skulle förbisetts (Scheff, 1990, s. 60). Vad som här är viktigt att poängtera är alltså Scheffs insikt om att använda hela spektret av människans förmåga och inte utestänga de delar vi i vårt kontextuella sammanhang ser som oviktigt. Detta hermeneutiska synsätt på den mellanmännsliga världen kommer att vara ledande för vår uppsats.

Hänsynsemotionsystemet

Hänsynsemotionsystemet är sprunget ur Durkheims analys av social influens och innebär i stora drag att konformitet belönas av samhället med en känsla av stolthet medan icke-konformitet bestraffas genom brist på hänsyn och genom känslor av skam. Social kontroll och konformt beteende är ett centralt problem i sociologin och kanske framför allt inom socialpsykologin. Hänsynsemotionsystemet är ett försök att finna en universell förklaring till problemet och är intressant att applicera på socialpsykologisk forskning (Scheff, 1990, s. 95). Såväl situationen som personerna för händelsen spelar väsentliga roller inom systemet för emotioner och hänsyn. Än en gång vill vi belysa att det ömsesidiga beroendet i värsta fall leder till den trippla skamspiralen som har en inneboende kraft att verka för överväldigande smärtsamma känslor som kan få ödesdigra konsekvenser för alla inblandade. På samma sätt som ”en fjärils vingslag kan orsaka en storm” kan icke erkända skamkänslor orsaka världskrig. Det är därför av största vikt att som grundinställning vara medveten om sitt känsloliv, problematisera och medvetandegöra dessa känslor för att skapa en balanserad värld såväl för sig själv som till andra.

METOD

Val av metod

Inledningsvis hade vi en idé om att i första hand ägna oss åt observation som metod eftersom vi hoppades och fick positiva indikationer på att få tillfälle att delta under en föräldracirkelperiod på en kvinnoanstalt. Vår tanke om att intervjua intagna hade då redan gått i stöpet eftersom kriminalvårdens regionchef förklarar en tillämpad praxis där enbart studenter på doktorandnivå får lov att intervjua de intagna på anstalterna runt Västra Götaland.

Under tiden av väntan på besked läste vi in oss på skrivet material kring föräldracirkel inom kriminalvården, intervjuade kvinnan som skrivit underlaget till dessa träffar samt en kvinna som tillsammans med en kriminalvårdare tillika barnombud håller i cirkelarna på en kvinnoanstalt.

Tillgången till fältet minskades successivt under tidens gång och vi började inse vidden av problematiken att få in en fot i kriminalvårdens arbete med intagna mammor.

Av och till fungerade genusgranskning som en plan B. Vi tänkte att om vi inte får intervjua de intagna, men har tillgång till intervjuer med personal, kan vi ju intervjua cirkelledare för såväl kvinno- som mansanstalter för att undersöka skillnaden. Mycket material vi läst pekade i den riktningen. Att cirkelmaterialet var utarbetat efter män och att kvinnor inte riktigt kunde ta texterna till sig.

Vår tidsplanering var dock knapp och med erfarenheten av svårigheterna kring tillgång till intervjutillfällen inom kriminalvården drog vi öronen åt oss. Vi valde att istället arbeta vidare med det vi redan påbörjat. Nämligen kvinnornas situation.

Frågeställningen kom att ändras samtidigt som metoden skiftade form till kvalitativa/informella ”fokusintervjuer” (Trost, 2005, s. 23) vilket understryker intentionen att behålla fokus på kvinnans situation oavsett vem vi intervjuade. Våra respondenter bestod nu av personer som har eller har haft anledning att fundera över de dömda mödrarnas situation.

Eftersom vi i enlighet med grundad teori även använder oss själva som verktyg var det viktigt att fundera över tillvägagångssättet vid urval och hur de nya kunskaperna kom att påverka oss. Många gånger användes förstås nyfunna begrepp, benämningar och insikter i nästkommande intervjuer pga. av dess informella karaktär. Kanske kan sägas att vår strävan efter kunskap kring ämnet utvecklades under studiens gång och formades med hjälp av det

material vi fick tillgång till. Denna utveckling skedde inte enligt en rak linje utan formades av en process av upptäckande och återupptäckande, motstånd och attraherande, motsägelser och samtyckande i samklang med grundantaganden och ideologiska förutsättningar.

Kvalitativ intervju

Frågorna karaktäriseras av sin enkla och raka formulering vilka ger komplexa svar att analysera. Genom att använda kvalitativa informella intervjuer med utgångspunkt i symbolisk interaktionism skapas en förståelse av de intervjuades tankar, känslor, erfarenheter samt hur undersökningsområdet ser ut. Dessa intervjuer kan också med fördel benämnas fokusintervjuer. Till skillnad från journalistik utgår denna form av intervju från att den används konfidentiellt med syfte att tolkas med hjälp av teoretiska perspektiv och kommer därför aldrig att lämnas ut i obearbetat tillstånd för kritisk granskning (Trost, 2005, s. 24).

En del intervjuer kom också att kännetecknas som gruppintervjuer. Dessa kan skapa unika idéer samt ge en samlad bild kring erfarenheter i ämnet. Vid intervjuer i gruppen hålls fokus precis som vid de enskilda intervjuerna på kvinnornas situation, vilket intervjuaren ansvarar för. Gruppintervjuer kan annars skapa oförutsedd problematik, då integritet och gruppsytryck kan verka störande, dock kan det också vara så att en gruppintervju är positiv om respondenterna känner varandra. Det kan lösa problemet med att man utelämnar väsentliga saker eftersom de andra deltagarna kanske i så fall märker det.

En intervjuguide används med fördel som underlag för fokus vid intervjuerna. Vi har valt att fokusera på följande punkter; Föräldracirkel, kriminalvård, samhället, kvinnorna samt utrymme för skräddarsydda frågeställningar till den aktuella respondenten beroende på hans/hennes position i förhållande till undersökningens syfte, exempelvis frågor kring det dubbla straffet. Detta beskriver de övergripande områdena. För underrubriker se bilaga 1.

Komplexiteten kring förfarandet med intervjuerna till grund för denna undersökning kan belysa det faktum att den behandlar ett känsligt ämne. Vi kommer därför aldrig veta vad som utesluts i de svar vi fått eller hur mycket som är efterkonstruktioner. Därför har vi valt att förhålla oss till en så balanserad nivå som möjligt med tanke på ett objektivistiskt kontra ett subjektivistiskt synsätt. Genom att dels fokusera på problematiken ur ett generaliserat 3:e persons perspektiv, samt dels ge utrymme för en informell känsla där subjektiva upplevelser lyfts fram har vi försökt överbrygga de två förhållningssätten.

Narrativ Intervju

En intervju skilde sig från övriga. Metoden skiftade till livsberättelseintervju eller Narrativ intervju. Vi valde att inte styra berättelsen, utan lät respondenten själv berätta om sitt liv (Trost, 2005, s. 27). Givetvis är intervjun ändå styrd på det sättet en intervjusituation påverkar materialet tillsammans med det faktum att respondenten var någorlunda medveten om vad vi var intresserade av. Dessutom hade respondenten egna önskemål vilket gjorde att vi inte spelade in materialet, samt att livsberättelsen utelämnade stora delar av respondentens barndom och liv utanför ett kriminellt eller missbrukande leverne.

Som andra steg ställde vi frågor i anslutning till berättelsen (ibid.) för att uppmärksamma återkommande mönster, vändpunkter samt för att ge oss en klarare bild över ”viktiga” händelser.

Som tredje och sista steg ställde vi frågor som rörde saker som inte nämnts i berättelsen (ibid. s. 28) och som kunde komma att påverka resultatet av vår analys. Exempel på dessa frågor var vart barnet var vid tiden för vistelsen i fängelset, vilken kontakt med myndigheter hon hade under tiden för missbruket, om de fick något stöd i samband med hemlöshet samt hur de nära relationerna påverkat missbruket.

Det är viktigt att klargöra syftet för studien och hur den nya kunskapen ska användas. Vi har därför berättat en del om våra studier i socialpsykologi och vårt intresse för ämnet samt att vi tycker att det är viktigt att förmedla kunskap kring de dömda mödrarnas situation.

Analysen och forskningsprocessen sker i tre steg; materialinsamling, bearbetning och tolkning. Efter avslutat processarbete har vi även erbjudit respondenterna att få ta del av uppsatsen när den är färdig. Det är viktigt att föreställa sig en läsare och förhoppningsvis kan vi förmedla den röda tråd vi själva ser löper genom uppsatsen (ibid. s135).

Frågan är inte varför det fungerar som det gör utan snarare hur det fungerar som det gör. Med denna lilla förändring i tankesättet kan vi lättare komma åt och förändra problematiken.

Grunden är att förstå hur mening och betydelse i praktiken skapas. Med hjälp av ett objektivistiskt synsätt kan vi se de förändringar som bör göras och ur ett subjektivistiskt perspektiv kan vi närma oss hur vi ska gå tillväga för att få en förändring till stånd. Det är viktigt att vara medveten om observatörens/intervjuarens medverkan under processens gång.

Vi bör heller inte blunda för påverkningsbara förhållanden och för insikten om att strategiska val vad gäller tid och kan ge utslag i resultatet (Trost, 2005).

Vetenskapsteoretisk ansats

Det rådande paradigmet påverkar oss och bildar den grund samhället vilar på. Att kraftigt ta avstånd från den vetenskap som tas för sann i dagens samhälle ses som onaturligt, dumdrigt och i värsta fall sinnessjukt, men det kan även ses som banbrytande, kreativt och förnuftigt.

Skillnaden mellan ett dogmatiskt och ett relativistiskt tänkande kan spåras i dagens svenska samhälle och det leder ofta till konflikter i det sociala livet.

Ur ett socialpsykologiskt perspektiv är det viktigt att beakta människans förmåga att genom erfarenhet konstruera sin världs verklighet. Denna kunskap bör vara till stor hjälp vid observationer av sociala relationer vare sig de utvärderas utifrån en positivistiskt eller en hermeneutiskt ansats.

Då idealet för det positivistiska synsättet utgör en intersubjektiv testbarhet vilket innebär att förförståelse och värderingar skall spela så liten roll som möjligt, uppstår lätt en känsla av en distans till emotioner och individuell tillämpbarhet. Den positivistiska metoden används framför allt inom den moderna naturvetenskapen men också i emotionell forskning inom psykologin. Empirisk kunskap leder till induktion och den logiska kunskapen leder till deduktion, vilken genom hög reliabilitet och validitet tillsammans med kravet på falsifierbarhet skapar en närmast dogmatisk sanning.

Vi lever i ett kommunikations- och konsumtionssamhälle med möjlighet att påverka vad samhället anser vara viktigt för individen inte vad individen anser vara viktigt för samhället.

Thurén (2007) har beskrivit vetenskapen som vår tids religion. Det är inte svårt att föreställa sig vad det är för ”sorts” fakta som får genomslagskraft i ett sådant samhälle och vad som osynliggörs. Genom att tillåta anomalier riskerar vi att splittra övertron på vetenskapen.

Då den positivistiska teorin eller fenomenologin om ni så vill strävar efter att uppnå säker kunskap, strävar hermeneutiken efter att förstå. För att närma oss en sanning genom hermeneutik krävs hänsyn till och kunskap om de olika infallsvinklarna till studieobjektet. Ju fler perspektiv vi kan se verkligheten ifrån desto närmare kommer vi sanningen. Genom introspektion kan vi tolka och förstå sociala relationer, men vi måste alltid närma oss resultatet av vår tolkning med tillförsikt då våra egna erfarenheter ligger till grund för ställningstaganden (ibid.)

Eftersom vetenskapen söker sanningen, medan sanningen ständigt förändras hamnar forskningen i en besvärlig situation. Frågan är om ytterligheterna dogmatism och relativism existerar i det postmoderna samhället. Inom socialpsykologin verkar positivism och hermeneutik gälla gemensamt och mötas någonstans i harmoni med den del av gråzon som studeras. Vi tänker här närmast på den vardagligt förankrade vetenskapen där positivism kan tänkas dominera de generella dogmerna medan hermeneutiken ser till helhetsperspektivet. Alla bär vi ju på en socialisation in i en gemensamt förankrad verklighet där dialektiken utgör basen av vårt vetande vare sig vi vill det eller ej.

Hermeneutik

Eftersom vi valt en kvalitativ metod för vår uppsats har vi även valt att förankra studien i en hermeneutisk ansats.

Hermeneutik betyder utläggningskonst eller förklaringskonst. Begreppet används som metodlära för att söka förstå och tolka meningsfulla fenomen samt klargöra de villkor som möjliggör förståelsen av dem. Förförståelsen påverkar vår syn på världen och delar därav. Tre viktiga komponenter att lägga särskild vikt vid när vi tolkar ett fenomen är; språk, trosuppfattningar och personliga erfarenheter. Det är dessutom viktigt att ta hänsyn till vad Polanyi kallar tyst kunskap, en form av omedvetenhet eller dold förförståelse, att vi ser världen ur ett holistiskt perspektiv samt det faktum att vår förförståelse är föränderlig och reviderbar. Kontexten bestämmer för övrigt hur vi ska tolka meningen med ett fenomen. Fenomenet kan nämligen betyda olika saker beroende på vilken kontext man befinner sig.

Det kanske viktigaste inom hermeneutiken är den hermeneutiska cirkeln som innebär att vi för att motivera en del av sammanhanget måste ta hänsyn till helheten och vice versa. Cirkeln hjälper oss att på ett överskådligt sätt visa på sambandet mellan det vi tolkar, vår förförståelse samt kontexten för fenomenet (Kindblad, Föreläsning Psykologins vetenskapsteori, 2009). Eftersom vi som socialpsykologer är färgade av ett perspektiv med utgångspunkt i poststrukturalism kommer vi i huvudsak använda oss av radikal hermeneutik (Gallagher, 1992). Med andra ord förflyttar vi oss bortom texten, ut i verkligheten där vi prövar vår källa utifrån våra tolkningar med ett kritiskt förhållningssätt. Gallager kallar denna form av hermeneutisk tolkningsform för misstankens hermeneutik (ibid).

Valet av hermeneutisk ansats beror förstås på att vi utgått från grounded theory som teori och till viss del även som metod. Genom vårt förhållningssätt visar vi återkommande i texten hur vår förförståelse och ideologiska utgångspunkt färgar våra slutsatser. Dessutom grundar sig

uppsatsens innehåll på hur vi ser på saker och ting och således på vad vi anser viktigt i sammanhanget.

Eftersom den hermeneutiska cirkeln antyder något om hur vi motiverar vår tolkning och dess struktur så motiveras alltid tolkningen med hänvisning till andra tolkningar. Det finns således ingen väg ut ur cirkeln.

Förförståelse

Eftersom vi inspirerats av ”grounded theory” och därmed konsten att generera teori utifrån empirisk grund är det viktigt att förklara vad som fångar vår nyfikenhet kring vår studie och varför.

Genom att presentera oss själva och våra unika erfarenheter som mödrar klargör vi den faktiska kunskap vi besitter och de ”tysta” verktyg som verkar inom oss och utvecklas under studiens gång.

Det är inte enbart en teknisk och teoretisk kunskap som krävs för att utföra ett gott arbete inom kvalitativ forskning.

”För att kunna upptäcka måste man ha lång erfarenhet och tekniskt kunna behärska hantverket” (Starrin, et. al, 1991, s. 22). Författarna har här hämtat inspiration från musikens värld vilken även stryker under vikten av tolkning av materialet. Även om det är lätt att tolka påståendet som att professionens och skolningen ligger till grund för det, vill vi understryka vikten av vardagskunskapen och den unika kunskapen vi alla tillägnar oss dagligen genom det liv vi lever. Således är vi benägna att tro att förförståelsen kan komma att spela en väsentlig roll särskilt vad gäller erfarenheten med också för att tekniskt kunna hantera den information vi kommer att bearbeta.

Om vi således bestämmer oss för att på ett aktivt sätt använda oss själva som verktyg i den process vi är delaktiga i genom skapandet av denna uppsats är det strategiskt viktigt att påminna oss själva om vår grundinställning till problemet vi vill undersöka.

Vi vet genom erfarenhet att tillblivelsen av moderskapet skapar en tydlig vändning i den enskilda livsberättelsen. Inte bara det nya livet och förhållandet i ”den lilla familjen” förändras. Även samhällets syn på dig som individ har för evigt transformerats. Intressant nog tillhör inte längre din kropp enbart dig, samtidigt som snart nog alla verkar ha åsikter om ditt beteende och din grundläggande personlighet. Vi syftar här t.ex. på situationer som uppstått

helt oförberedda ända från havandeskapet. Plötsligt är det okej att t.o.m. främmande människor lägger handen på magen och ställer ingående frågor om vårt ”privata” tillstånd, något som varit helt otänkbart innan och som i och för sig kan upplevas såväl positivt som negativt. Denna nyfunna kollektivistiska gemenskap kan säkert upplevas behaglig för den som passar in i normen av vad en havande kvinna förväntas äga för egenskaper, men säkerligen gäller även det omvända. Samtliga samhällsmedborgare verkar veta bäst hur du som förälder ska hantera specifika situationer och det är inte utan att man skäms över hur perfekt mor man själv var innan man själv i praktiken blev mamma.

Det är bl.a. detta som formar vår förståelse för hur svårt det är att brottas med roller som berör många på skilda sätt och som har fått oss att reflektera över komplexiteten som uppstår då olika situationer i livets grundläggande mening drar åt olika håll.

Vi önskar att vi fått ta del av kvinnornas egna berättelser för en djupare förståelse och vi skulle gärna kvalitativt undersöka hela livshistorien hos specifika mödrar som sitter på anstalt för att få ett bredare perspektiv på det som intresserar oss. Vi tror också att grundproblematiken hos dessa kvinnor skulle kunna stärkas i förhållande till livssituationen och den historiska utvecklingen. Eftersom vi får nöja oss med andrahandsuppgifter och i viss mån efterkonstruktioner kommer vi eventuellt än mer färgas av vår egen förförståelse av utsattheten hos mödrar i allmänhet och ur ett klassperspektiv i synnerhet.

Vi har med andra ord bågge två olika egna erfarenheter som berör just detta uppsatsområde. Vi är inte helt främmande för alla krav och känslor som ibland kan uppstå när man ifrågasätts som förälder eller när man känner att man inte räcker till. Dessutom har vi erfarenhet om hur det är att befinna sig på institution, vara nära missbruk samt i övrigt känna oss avskärmade från omvärlden.

Istället för att bortse från denna form av tacit kunskap har vi för avsikt att använda oss av den för att nå djupare i vår studie som annars pågår under allt för kort tid för att riktigt hinna trängas in i. Däremot är fängelsemiljön och de specifika situationer som iscensätter händelser kring fenomenet helt främmande för oss. Här ser vi en utmaning i att utveckla vår kunskap och växa som människor genom att förbehållslöst ta till oss ny information.

Urval

Vårt urval av respondenter kan te sig något spretigt. Enkelt skrivit har vi som sagt utgått från kriminalvårdens föräldracingklar för att desperat söka vidare efter personer som kommit i kontakt med dessa. Resultatet har kommit att bli en mix av snöbollseffekt och aktivt sökande genom olika hjälpororganisationer för kvinnor som suttit i fängelse. Slutresultatet för våra informanter har på så vis formats till att i huvudsak omfatta kvinnor som arbetar med föräldracingklar, mammor som suttit i fängelse samt andra engagerade på området.

Vi vill också understryka vikten av alla de samtal vi fört under tiden för vårt sökande av intervjuaspiranter. Många av dessa samtal har kommit att bli ledande för vår nyfunna kunskap och har visat vägen för vidare studier. Dessa spontana kontakter har förmodligen bidragit till uppsatsen i högre grad än vad vi väntat. Efter de första kontakterna skrev vi ner minnesanteckningar, lärde oss nya interna språknyanser och begrepp som kom att bli ledande vid våra intervjutillfällen. Bilden av såväl fängelsemiljön som kontakten med myndigheter utanför har till stor del målats upp av dessa förberedande och fortsatt utvecklande samtal. Sökandet efter nya kontakter har skett under hela studiens gång eftersom det varit svårt att knyta intervjutider till kriminalvårdare, anstaltschefer och barnombud som helt enkelt inte haft tid eller varit tillräckligt motiverade för att delta i vår undersökning.

Avgränsning

Vi har upprepat vår vision om att få tillgång till de intagnas egna beskrivelser om situationen som f.d. kriminell mamma. Somliga har vi även i efterhand fått tillfälle att intervjua även om vi begränsat våra möten till att fokusera på mötet mellan dem och samhällets institutioner. Intressant hade även varit att nå botten av de personliga erfarenheterna kring samband eller skilda upplevelser i relationen till barnen. Tanken bottenar i en förutfattad mening kring mödrarnas förlust av sina barn. Efter intervjuer med f.d. missbrukande mammor har vi förstått att det vanligaste är att de mist vårdnaden redan innan de hamnat i fängelse. Detta väcker förstås en helt ny sfär av frågeställningar och närmast filosofiska tankegångar kring vad som fick kvinnorna att börja med droger eller för den delen fortsätta med dem. Leneér Axelsson skriver i sin bok om sorg och saknad att kvinnor som har fråntagits sina barn ofta inte får det stöd de är i behov av. Snarare tenderar socialtjänsten ta deras desperata handlingar under sorgprocessen som ytterligare bevis på olämpligheten som föräldrar (Leneér Axelsson, 2010, s. 22). Samhällets ansvar stärks ytterligare i rena psykologiska termer eftersom reaktionen vid ett sorgebesked tenderar att förstärkas. Ofta kan personer som mottagit ett sorgebesked

beskriva tillfället i detalj. Detta beror på ett s.k. superminne människor får som skydd vid stark fara eller vid hot (ibid. s.23).

Ytterligare avgränsning kring ämnet har succesivt skett genom brister i tillgången till fältet, något som vi är mycket ledsna över. Kriminalvården har via ombud talat med oss per telefon och berikat oss med såväl material till uppsatsen som nya tankedimensioner. Däremot har ingen som arbetar på de kvinnoanstalter som vi varit i kontakt med velat eller kunnat ställa upp på intervjuer. Vi beklagar djupt att vi nödgats välja bort vår inledande undersökning kring kriminalvårdens föräldrakringlar. Istället har ämnet svängts till att omfatta ett mycket brett och ofta abstrakt och teoretiserat område. Krutet har kommit att handla om teorier kring det dubbla straffet som även fått lägga ribban kring tematiska intervjuer och sökt litteratur.

De kvinnor vi intervjuat har alla varit oerhört färgstarka till sin personlighet och har bjudit på sig själva och sin syn på samhället såväl som den enskilde individen och rollen som mamma i kombination med en kriminell stämpel. Mötena har vart och ett gett mycket nya insikter samtidigt som en del redan förvärvade har stärkts. Avgränsningen här är uppenbar. Alla bär på sin unika resa genom livet och ser på sin egen praxis ur enskilt ljus. Hur många intervjuer vi än utfört hade det alltid funnits begränsningar ur ett generellt perspektiv. Detta är inget som kan kvantifieras utan att mista sin ursprungliga grund. Samtidigt är det viktigt att dra paralleller till generaliserande begrepp för att inte mista förståelsen för en kategorisk grupp människor. Kaj Håkansson skriver om personers skilda praxis i sin bok *Dubbla verkligheter* och menar att det sällan finns en entydig, uteslutande social praxis som bestämmer innebörderna utan vi alla socialiseras in i olika praxis med skilda uppfattningar om vad som är naturligt. På samma sätt och lika komplext med modifierbar, motsägelsefullt, unik tidsrumsposition samt distansrande kunskap kring praxis problematiserar vi avgränsningarna hos de kvinnor vi mött under studier. Här kan vi kritiseras i våra generaliseringar likt samhället i stort måste bygga på en förutsättning om en mycket stor mängd av flertalet individer delar praxis med innebördssystem och språkligt föreliggande kategorier (Håkansson, 1981, ss. 204-206).

Tillvägagångssätt

Det har varit viktigt för oss att engagera våra respondenter till att tala om det som ligger dem varmt om hjärtat, att inte styra intervjuerna för mycket och att skapa en förtroendefull atmosfär.

Något trevande har vi funnit sätt att mötas på ett så ”okonstlat sätt som möjligt” genom att vi själva berättat om egna erfarenheter och funderingar samtidigt som vi aktivt lyssnat till vad respondenterna haft att berätta.

Med det sagt är det viktigt för oss att presentera materialet så okommenterat som möjligt. Vi har sett en fördel med att låta intervjupersonerna tala utan inlägg av oss eftersom det ger läsaren möjlighet att bilda sig en mening utifrån intervjuerna. Det har dock krävts att vissa citat återgetts i analysdelen för att göra vissa resonemang begripliga. Exempel på citat som återkommer finns under presentationen av Lucy Steele samtidigt som det används i analysdelen under rubriken förnuft och känsla.

Istället för att fokusera på färdiga frågor, penna och papper har vi hållit oss till och i vissa fall återkopplat till de teman vi på förhand enats om är viktiga för vår uppsats.³

Emellanåt har nya dörrar öppnats och intresset har fokuserat åt oväntat håll under intervjuerna. Som exempel kan nämnas de intagnas oförmåga att ringa sina barn p.g.a. byråkratiska bestämmelser om telefoner som inte alls går ihop med realiteten. Detta har bl.a. fått effekten att det omöjliggjort kontakten mellan förälder och barn även om det strider mot barnkonventionens uppmaningar.

Ett annat exempel är socialtjänstens till synes tungrodda verksamhet när det gäller beslut och helhetstänkande kring barnens situation då olika socialsekreterare utses till var och en i familjen och således inte har ett helhetsgrepp om situationen. Det kan vara så att en familj är utspridd över stora områden i Sverige och därför har olika kontakter. Sitter pappan i fängelse har han en, mamman en annan och barnen var sin, ibland i skilda kommuner dessutom. Hur är det då möjligt att hjälpa familjen på ett konstruktivt sätt utan att viktig information försvinner på vägen?

---

³ Bilaga 1

Ännu ett exempel på hur studien kan skapa nya spår är uppmaningen att fundera kring om barnets och föräldrarnas bästa verkligen är förenliga. Det är ju lätt att bilda sig en uppfattning som kan visa sig vara förutfattad.

Fältarbetet

Som vi redan nämnt har det varit svårt att få tillgång till det fält vi önskade undersöka. Detta har lett till en mer teoretisk uppsats än vad vi inledningsvis var inställda på. Från att ha påbörjat uppbyggnaden av ett kontaktnät med en positiv utveckling tunnades den starka isen ut och vi kom att bli tvungna att vända om. Envisa som vi är släppte vi aldrig riktigt taget och vågade heller inte helt byta spår inom samma tungrodda verksamhet. Konsekvensen blev en berg och dalbana mellan hopp och förtvivlan. Utan att riktigt vara nöjda med tyngden i materialet har vi lockats till att söka mer litteratur. Litteraturen har visat sig söka svar på helt andra frågeställningar än den vi själv valt och som vi finner intressant att utreda. Sporren har kommit att bli ett försök att lyfta en fråga som verkar ligga begravd eller som aldrig riktigt verkar lyfts i det allmänna rummet. Vem visste att de absolut flesta kvinnor som sitter på anstalt har barn förutom de som träffar dem varje dag? Är det inte förvånade att de inte blir tillfrågade under häktningstiden om de har barn, att de inte alltid talar om att de är föräldrar och att vi som utomstående aldrig reflekterat över att det bor små barn i fängelsemiljöer. Med andra ord har fältarbetet lett oss till att reflektera över tystnaden i den svenska debatten, när det gäller de liv kriminella lever som inte klassas som kriminellt, hur stämpeln etsas fast så pass hårt på de som begått ett brott mot statens lagar att de inte tillskrivs värdet av en hel människa. Eller i varje fall inte allmänt erkänns den sortens status att frågan verkar vara tillräckligt viktig för att fånga gemene mans intresse. Hit har fältarbetet lett oss och öppnat en helt ny värld där rättvisa och orättvisa verkar gå hand i hand.

Det fysiska fältarbetet inleddes med att vi kontaktade diverse olika instanser som har med kvinnor, föräldracirklar och kriminalvård att göra. Responsen var något tunn från början. Efter otaliga positiva telefonsamtal med kriminalvården så får vi plötsligt stop där, därför kommer vissa av dessa samtal att finnas med som fältanteckningar i uppsatsen, dock inte som rena intervjuer, då vi aldrig fick komma till en anstalt. Vi brevväxlade också med Rita Christensen som skrivit allt material till cirklarna. Vi var ett tag väldigt bedrövade och övervägde att byta ämne helt då det var svårt att hitta respondenter. Men då vi är envisa av oss

så fortsatte vi att ringa, maila och ligga på några av verksamheterna som vi visste hade kontakt med våra kvinnor och som var pålästa inom vårt ämne.

Helt plötsligt så lossnade allt, vi fick besöka en verksamhet där de har träffar för anhöriga och framförallt barn till intagna. Vi intervjuade en kvinna som arbetar med kvinnorna och barnen. Vi fick också kontakt med ett kvinnokooperativ dit vi var välkomna att intervjua chefen. Väl där så inser chefen att vi vill prata med just den sortens kvinnor som bor på kooperativet, varav hon bjuder in flera kvinnor till intervjun. Vår inledande intervju förvandlas således till en gruppintervju, där vi intervjuade fem stycken kvinnor.

Vi besökte ytterligare en verksamhet som arbetar med hela familjen, där vi samtalade med kvinnan som var chef, denna verksamhet har legat något i stå, men är under uppstart igen.

Till sist så intervjuade vi genom livsberättelseintervju en kvinna som på ett öppet och modigt sätt delade med sig av sin historia.

Medan vi kastats mellan hopp och förtvivlan under resans gång så har vi till slut fått ihop så mycket material att vi känner oss nöjda med resultatet.

Det blir således upp till läsaren att utröna om fältarbetet gick bra eller om det gick mindre bra. Som så mycket annat går det ju att vända och vrida på så att det passar båda sidor av resultatet.

Etiska aspekter

Där det finns mycket starka känslor baserat på sociala aspekter så som skuld och skam, finns det förstås stor vikt av hänsynstagande. Att bara dundra på för att få svar på väldigt starka emotionella frågor är förstås helt orimligt.

Vi har därför valt att göra vårt bästa för att läsa av situationen, tagit hänsyn till respondentens plats i den emotionella processen när det gäller utsattheten kring tunga skuldbördor förknippat med dynamiken mellan förälder-barn.

Samtidigt har vi endast snuddat vid förförståelsen och helt lämnat frågeställningen kring den privata sfären med allt vad det innebär hos dem som i sitt arbete har anledning att reflektera över de dömda mödrarnas situation. Detta skapar förstås hål i resonemangen och en hel del spekulationer kring vilka möten som påverkat till olika ställningstagande.

Rent praktiskt har vårt etiska ställningstagande lett oss till sedvanligt informering om konfidentialitet, erbjudande om sekretess, informering om inspelning under intervju, transkribering av materialet samt rättigheter att avbryta intervjun närhelst informanten önskar detta.

Dessutom har vi försökt hjälpa potentiella informanter att delta även om de svävar mellan sin yrkesroll och sina privata tankar. Ibland har det varit påtagligt att åsikterna som privatperson inte gått ihop med de åsikter de förväntas ha som representanter för en organisation. Tyvärr har dessa personer avstått från att delta i undersökningen trots erbjudande om sekretess.

Reflektioner över det empiriska arbetet och metoden

För att vara efterklok kan sägas att det vore toppen om vi varit tidigare ute med våra anslag om tilltänkta respondenter. Dessutom borde vi varit mer enade med och haft en klarare plan B, C och D.

Arbetet kring en uppsats börjar långt innan själva det praktiska arbetet sätts igång. Tankarna fokuseras till att snappa upp information kring såväl egna som andras idéer och insikter kring ämnet. Det har därför varit svårt att byta fokus från eget tilltänkt ämne till ett gemensamt även om detta skedde i anslutning till delkursens första dag. Med facit i hand har det varit tufft att börja från noll och arbeta sig upp till att åtminstone snudda vid hundra på så pass kort tid. I värsta fall har tidsbegränsningen i många fall lagt fällben för oss. Det är ju i alla fall ett sätt att se på det. Ett annat sätt är att se det nyttiga ur ett så fenomenologisk perspektiv som möjligt. Även om fenomenologin måste lämna sin plats för en mer sammansatt bild p.g.a. våra val av teori och metod tillsammans med de ideologiska verktyg vi båda arbetar med. Hermeneutiken har varit ledande såväl i sin cirkel som i sin spiralform.

Till slut har vi ändå nått längre än vad vi från början trodde var möjligt. Nya intressen har skapats för ett område med både större bredd och djup än vad vi var inställda på. Denna uppsats kan inte komma i närheten av insikten vi fått och den rika kunskap vi för alltid bär med oss genom de möten vi varit med om och som för evigt berikat våra liv. Särskilt har vägen ut kooperativet vi varit i kontakt med nyanserat bilden i fler färger och hjälp oss höja hoppet om medmännisklighet och vikten av eldsjälarnas arbete för det de brinner för.

PRESENTATION AV MATERIALET

Eftersom vi inledningsvis begränsat vår undersökning till att omfatta föräldrakringor inom kriminalvården har materialet färgats av barnperspektivet och av FNs barnkonvention, även här har Björkhagen Turessons rapporter (2005, 2009) kommit till nytta samt även Barnombudsmannens rapport om barn till föräldrar i fängelse (Lena Nyberg, 2004). Självklart håller vi med om synpunkter som rör dessa delar av studier, men samtidigt är det viktigt att påpeka att vårt huvudsakliga perspektiv har utgångspunkten i moderns synvinkel. På en djupare nivå torde moderns och barnets perspektiv delas och förenas med tanke på det ömsesidiga beroendet. Materialet visar dock på en motsättning i situation, individuella behov samt olika institutionella intressen.

Kvinnorna

Totalt har vi intervjuat fem mödrar i åldrarna 20-55 som varit frihetsberövade.

I det stora hela har kvinnorna ställt sig frågande till hela konceptet med två olika roller som mor och som intagen. Därför har det inte känts intressant att diskutera den teoretiska biten på ett direkt sätt. Istället har kvinnorna på ett jordnära och vardagligt, feministiskt sätt om ni så vill, berättat om sina upplevelser.

Materialet har visat sig innehålla stora mängder variationer, men också en hel del liknande upplevelser. Besvikelse på sig själv, skuld känslor gentemot barnen och bitterhet gentemot det sociala systemet har varit ledande. Skamkänslorna lyser på ett sublimalt sätt med sin frånvaro. Nu menar vi inte att kvinnorna på något sätt saknar förmåga att känna skam. Snarare har de inte visat så mycket av den formen utan istället gestaltat istället för bitterhet.

Eftersom de kvinnor vi talat med gemensamt delar en missbruksproblematik, har även denna varit ledande för kontakten med barnen. Någon nämner att ett fängelsestraff mycket väl kan liknas vid den mentala frånvaron gentemot barnen som upplevs vid ett aktivt missbruk. Hon säger:

”Ja, och det är ju... alltså där ute i drogmissbruket. Där någonstans så bedövar du dig med allt./.../ på något sätt och i samma stund nästan som du blir inlåst och drogerna försvinner, /.../ Så försvinner den här känslan av att man inte bryr sig, eller förstår du? Att man inte orkar ta upp så där. Allting som man bedövar sig med, det försvinner ju. /.../ Så egentligen så är du ju inlåst i missbruket från dina barn...”

Många gånger kan ett fängelsestraff också fungera som en väckarklocka. Tiden som frihetsberövad kan innebära ett uppvaknade ur den avskärmade känslomässiga världen. Den första tiden präglas av att kvinnorna främst genomgår en process av avtändning och mental återhämtning. Därefter följer en period av funderingar runt skuld och skamkänslor kring barnen och andra närstående. Med rädsla för att än en gång svika barnen är det vanligt att avvakta med återupprättandet av relationen. Processen ser naturligtvis olika ut beroende på kvinnans nätverk och hälsotillstånd för övrigt men generellt verkar de vilja vara säkra på att barnen inte tar skada vid en eventuell kontakt. Någon uttrycker att:

”Mm. Alltså jag kände det att man var tvungen att vara säker alltså liksom innan att ska jag verkligen sluta nu... alltså bry.. att påbörja en kontakt och att sedan bryta den kontakten och gå ut i missbruk igen. Då har man ju liksom svikit honom igen va och då blir det ändå mer skam och skuldkänslor.”

För att klargöra eventuella funderingar och med syfte att lyfta frågan om konfidentialitet kring våra informanter vill vi påpeka att alla åldrar är ungefärliga. De är helt tagna från vår subjektiva bedömning. Detta för att ge en så klar bild som möjligt över vårt möte med kvinnorna vi haft fördelen att möta under vår tid för undersökningen som ligger till grund för uppsatsen. Vidare är namnen fiktiva och speglar starka kvinnliga litterära karaktärer. Dessa är tänkta att spegla deras styrka, framåtanda och förtroende som vi mött under våra samtal. De påhittade namnens signum är alltså att de härstammar från romaner skrivna av Jane Austen. Anledningen är att vi förbehållit oss rätten att inte dokumentera deras verkliga namn och att vi vet med största säkerhet att inga av dessa kvinnor har namn ifrån Jane Austens fiktiva värld. Med det sagt avsäger vi oss ansvar från om slumpen gjort att de fingerade namnen tangerar deras riktiga.

Det kvinnokooperativ vi besökte gav ett konstnärligt uttryck. I rum med målningar i taket, unika inredningsdetaljer i en rustik trävilla belägen i ett naturskönt område kände vi oss välkomna. Intervjuerna iscensattes i det rymliga vardagsrummet med plats för bekväma mjuka soffor och fåtöljer. Tanken om den omgivande miljöns betydelse för trivsel och välmående slog oss så fort vi satte oss tillrätta.

Nu följer en presentation av de kvinnor vi mött och ett utkast av vad de bidragit med till uppsatsens utformning.

Marianne Dashwood är 35-45 år och kan beskrivas som en eldsjäl inom missbruksvården. Hon har varit med och startat upp kooperativ för kvinnor med missbruksproblematik. Själv har hon erfarenhet av eget missbruk som under tjugotre år dominerade hennes tillvaro. I vår undersökning fungerar hon som dubbel informant eftersom hon representerar både den grupp som arbetar med och dagligen reflekterar över de dömda mödrarnas situation, och samtidigt intervjuas i syfte att informera om sin egen upplevelse av fängelsevistelse med barnperspektivet i fokus. Som dömd mamma har hon många funderingar kring skuld och skambegrepp och hon konstaterar att det är bra med de satsningar som nu görs för barnen till fängslade föräldrar. Värre var det förr när besöksrum knappast existerade. Fortfarande finns det mycket kvar att göra och Marianne problematiserar genusfrågorna inom kriminalvården. Hon menar att männen ofta har hjälp av kvinnor på utsidan både när det gäller omhändertagande av barn, men också med rent praktiska saker som tvätt av privata kläder och annan omvårdnad. Kvinnorna däremot har sällan hjälp av någon man som sköter kvinnans personliga behov, hon har sällan någon som sköter om barnen utan tvingas ofta lämna ifrån sig barnen till socialtjänstens familjehemsplaceringar. Den egna identiteten bryts ner redan under häktningstiden, då de intagna tvingas bära häkteskläder sydda för män.

Vidare kritiserar Marianne socialtjänstens många gånger tungrodda verksamhet, bristande korrelation mellan skilda kommuner samt ifrågasätter ibland om idén kring barnens bästa verkligen sätts i fokus. Många barn och intagna mödrar har svårt att upprätthålla en kontakt. Ofta beror det på rent praktiska omständigheter, men även på bristande kunskap kring missbruksvård och oförstående familjehem.

”Frågan är hur det är, om alla fosterhem tänker att när man tar ett barn att man faktisk får en hel, hel familj i knät. Det är kanske inte alla som tänker på det, att det krävs en hel massa engagemang.”⁴

Skuld, skam och barnperspektiv är något det talas om mycket på kvinnokooperativet, Mariannes egna erfarenheter hjälper henne att förstå vad de kvinnor som behöver söka hennes stöd går igenom. Det är viktigt med struktur samtidigt som det är av yttersta vikt att känna gemenskapen och möjligheterna som finns för dem som är beredda att förändra sina liv.

---

⁴ Citat. Intervju nr. 2

Elizabeth Bennet är i 35-40 års-åldern och brinner för barnen till dem som sitter fängslade. Själv har hon erfarenheter av såväl moderskap som tid på anstalt. Hon talar om vikten av engagemang hos utanförvarande viktiga vuxna för barnen. Själv känner hon sig lyckligt lottad som haft fördelen att ha barnen placerade hon släktingar då både hon själv och pappan suttit på anstalt. Utan deras intresse för en kontinuerlig kontakt och stöd kring upprättandet av relationen tror hon att banden till de egna barnen hade varit svårare att bevara. Hon inser vikten av barnperspektivet, att få knyta kontakter med andra i liknande situation för att dels inse att det finns fler som lever under samma press, samtidigt som samtalen med andra som förstår genom egen erfarenhet betyder mycket för det enskilda barnet. Det är också viktigt att föräldrarna eller andra viktiga vuxna är delaktiga. Elizabeth har därför engagerat sig i aktiviteter för framför allt de lite äldre barnen där de t.ex. fixar gemensamma fester och anordnar lägerverksamhet. Föräldrar och barn träffas även för sig i separata grupper och samtalar med varandra.

Elinor Dashwood är även hon i 35–40-års åldern. Hon arbetar i kvinnokooperativet, läser adiktologi och siktar på att bli drogterapeut. Själv har hon erfarenhet kring missbruk och institutionsvård kombinerat med sitt eget moderskap. Elinor utstrålar en hög energi och har förmågan att se kopplingar mellan symboler i vardagslivet och de inre mentala processerna. Det är tydligt att hon bär på en gedigen tacit kunskap kring ett liv med multipla verkligheter så som vi ser det. Vi tror att hon bär på mer kunskap än vad hon är bekväm att dela med sig av till oss och det är tydligt att hon och Marianne står varandra nära.

Hon delar kritiken gentemot socialtjänsten och familjehemsplaceringar och menar att socialen borde ta mer ansvar för de barn de placerar. Bl.a. Problematiserar hon socialtjänstens hembesök i dessa familjer som sker enligt inbokade sammankomster. Istället borde besöken präglas av oanmälda eller åtminstone nära förestående inbokningar.

”Men det gör dom ju inte utan det ordnas och donas och fejas och hålls på innan socialen ska komma och göra sitt besök va.”

Jane Bennet är några år yngre, ca 20 och har tillika ett yngre barn på bara ett par år. Hon har nyligen suttit häktad och beskriver den tiden som en period av avtändning och illamående. Hon satt på en mindre ort och delar erfarenheterna kring avidentifiering i en kall och hård miljö. Den första tiden dominerades tankarna kring den egna personens tillfrisknande och det fanns inte mycket utrymme till att ta fram tankarna på barnet som ständigt finns där. Istället anser hon att det är viktigt att först och främst öka tilliten till sin egen förmåga, innan barnet dras in i en relation med risk att än en gång bli sviken av sin mamma. Jane målar upp en bild av missbrukets beroendemekanismer och delger oss en mer komplex bild av mor-barn förhållandet i ett liv som delvis styrs av en uppsättning motsägelser och impuls kontroll. Hon gör det tydligt att barnet sätts i främsta rummet samtidigt som skam och skuld känslorna över den egna otillräckligheten som mamma växer. Att känna stolthet över att inte ta kontakt eller att knyta ihop banden som kanske inte kommer att hålla ligger inbyggt i den komplexitet Jane beskriver.

”Så att det var viktigt för mig i alla fall, att ta hand om mig själv först så att jag kan ta hand om honom sen liksom.”

Nu jobbar Jane på att bygga upp sig själv på en stabil grund tillsammans med likasinnade. Hon har precis gått med i en föräldracirkel och tycker att hon äntligen har mött personer med egen erfarenhet som förstår vad hon går igenom och som därför kan fungera som ett bättre stöd än alla de pålästa terapeuter och behandlingsassistenter hon tidigare träffat.

”Ja men det är så. När du kommer hit och får se andra som är, som er då som har varit missbrukare och så också. Att det verkligen fungerar. Jag tänkte så att, ljuger dom? /.../ Det är helt. Det är en sån fruktansvärd skillnad. Det här är nog det bästa stället jag har kommit till.”

Emma Woodhouse är 50-55 år, hon är en varm tjej som från början säger att hon är nervös, men ger inte oss det intrycket. Tvärtom så är hon lugn, samlad och berättar om sitt liv utan omsvep. Hon är van att dela med sig av sin historia. Hon är ute och föreläser och har till skillnad från flera andra vi pratat med haft sin son med sig under hela sin missbruksresa. Emma ger intrycket av att vara stolt över att hon klarat av att vara en bra mamma och knarka samtidigt, för att i nästa stund berätta om skuld och skamkänslorna hon har inför sin son för att han har behövt genomgå detta. Hon berättar att det är först på senare år de verkligen börjat prata om hur det var då. Hon beskriver sig själv som bortskämd i barndomen, en fattig mamma som kämpade för att ge henne det hon vill ha. Hon är bitter på samhället för att de inte upptäckt hur hon har haft det, inte sett att hon behöver hjälp. Hon har suttit anhållen när sonen var yngre men satt aldrig i fängelse. Det gjorde hon först när sonen var vuxen. Vi kan ana en viss bitterhet även här, att hon tror att det faktum att hon som ung kvinna kunde prata sig loss från vad som helst.

”Där stod jag, den lilla söta tjejen inför hela domstolen och fick dem att tro att jag var helt oskyldig och inte hade en aning om vad de pratade om.”

De hade en syn på att hon inte kunde vara inblandad i något allvarligt, hon som var en så söt proper ung tjej. Det faktum att hon kan prata sig ur alla allvarliga situationer får ju den konsekvensen att hennes problem inte tas på allvar och hon blir aldrig erbjuden hjälp. Inte ens när sonen låg på sjukhus och hon inte dök upp, eller var där drogpåverkad erbjöds hon någon hjälp. Emma berättar om när hon satt anhållen, då polisen visste att hon hade barn så använde de det som hot för att få henne och erkänna.

”Tänk, nu sitter han hemma hos XX och undrar var du är, kan XX ta hand om honom ordentligt? Varför tänker du inte på din son? Han behöver dig.”

Emma har till skillnad från de andra kvinnorna vi intervjuat inte genomgått någon behandling efter sin missbrukstid, hon slutade på egen hand. Detta är något hon är upprörd över, hon och hennes son hade behövt hjälp. Framförallt hennes son då han har utvecklat en bitterhet och mår ibland psykiskt dåligt, Emma är säker på att detta är sviter från livet med henne som missbrukande mamma. Idag arbetar Emma inom servicesektorn, har god kontakt med sin son och trivs bra med livet.

De som arbetar med kvinnorna

Materialet hos dem som har anledning att reflektera över kvinnornas situation ser något annorlunda ut och är spretigare till sin karaktär.

Å ena sidan förekommer röster som tydligt sympatiserar med kvinnornas situation. Intressant men föga överraskande är att dessa röster hörs bland dem som dagligen har nära kontakt med mödrarna utöver enstaka kurstillfällen, samt dem som delar viss självupplevd erfarenhet med dem de arbetar med. Vi möter återkommande på inställningen att det inte är personen bakom brottet alternativt missbruket som i sig bär skulden till sitt beteende även om det i slutändan handlar om faktiska val som gjorts. Denna dubbla betydelse diskuteras vidare i annat kapitel. Här är poängen att personalen har förmågan att sätta sig in i den dömda moderns situation.

Å andra sidan förekommer antaganden om att kvinnorna får skylla sig själva och att de många gånger använder sin manipulativa förmåga till att duperas sin omgivning, vilket även gäller i kontakten med de egna barnen. Indikationer på psykisk ohälsa ligger till grund för dessa kvinnors brist på empati. Även detta diskuteras vidare i annat kapitel. Här är det nyttigt att se materialet som ett begränsat exempel även om det ligger en hel värld av såväl microsociologiska teoribildningar som psykologiska grundantaganden inbyggda i antagandet;

Är det så? Är det verkligen så att mödrarnas och barnens perspektiv går ihop. Jag tror att det finns många som utnyttjar besöken med barnen på fängelset för den egna vinningens skull och att det inte alls gagnar barnen. (Taget ut fältanteckningar och utgör därför inget riktigt citat.)

Ett annat exempel är hämtat ur en intervju med en kvinna som arbetar med föräldracirklar.,

”Och det här har jag tyvärr hört en som tyckt från socialtjänsten, att när hon efter två år var drogfri och ville ha kontakt med sitt barn igen, då får höra att: -Ja, fast du har ju lämnat bort det! Okej. Alltså det är en mening som är helt meningslös. Då får väl det stå för den socialsekreteraren och inte från alla andra.”

Citatet ovan ponerar att det finns röster bland dem som arbetar med kvinnorna som inte riktigt kan empatisera med dem eller förstå transformationens kraft i en människas liv. Det är också ett tydligt exempel på det ansvar myndigheter måste bära när de tar beslut som inverkar på människors föränderliga liv. Kvinnan kan inte förväntas se ljuset i tunneln i ett läge då hon fräntas sina barn. Det måste någon annan göra för henne i den stunden.

Ännu ett uttalande som ligger till grund för det perspektiv som kommit att bli parantesatt i vår undersökning är uppmaningen om att inte generalisera och moralisera kring hur andra tänker om ämnet.

”Det känns lite som ni har en förutfattad mening om hur det är att var mamma i fängelse och hur andra ser på det. Det tror jag många har. Ska man se professionellt på detta, är det viktigt att man inte moraliserar och har förutfattade åsikter om hur mammorna, barnen och Kriminalvården är.”

Kanske finns det inga rätta generella svar när det gäller enskilda individers liv, men det skulle bli ohållbart att göra en undersökning som tar med alla eventualiteter. Här nöjer vi oss med de svar vi fått från respondenter, andra erfarenheter och iakttagelser vi gjort, teorier vi läst och ideologiska förutsättningar vi bär på.

För övrigt pekar materialet kopplat till dem som arbetar med kvinnorna på implicit barnperspektiv, något som verkar ligga i tiden och som verkar parallellt med ett genusperspektiv även om det senare verkar ha stagnerat något inom kriminalvården om vi utgår ifrån vårt befintliga material.

Charlotte Lucas är i 20-30 års-åldern och arbetar främst med de anhöriga till dem som sitter i fängelse, då i första hand med de intagnas barn. Miljön är välkomnande och ”hemmalik”, något Charlotte tycker är viktigt som signal till de anhöriga som kommer på besök. Det ska kännas tryggt och ombonat i kombination med en hjärtlig atmosfär. Dessutom håller hon i föräldracirklar för de intagna tillsammans med en utbildad kriminalvårdare. Gemensamt bygger de upp cirkeltillfällen som hålls en gång per vecka i 8-10 veckor. Som material använder de Rita Christensens skraddarsydd program för ändamålet. Dessutom startar de varje tillfälle med en ritual kring bilder för att känna av sinnesstämningen hos deltagarna samt ingjuta den trygghet ritualer inrymmer hos människor. Den generella bilden hon har av mödrarnas situation på anstalten är präglad av mångfacettering eller kanske snarare av en dubbeltydighet som cirkulerar kring barnets bästa. Hon upplever att de flesta mödrar finner en stolthet över att de varit bra mödrar och att en del även kan finna stolthet i det beslut de tagit när de lämnat bort sitt/sina barn.

”Jag har ju faktiskt varit en bra förälder trots det här/.../för många är att hamna i fängelse bara en liten del av livet.”

”Det finns ändå en stolthet om jag har lämnat bort mitt barn, så att det slipper leva det liv jag lever.”

Samtidigt nämner hon hur samtalen kring barnen kretsar kring skam och skuld känslor i kombination med ett undvikande beteende till just det ämnet.

Vidare menar hon att det kriminella beteendet kan utgöra ett hinder.

”För en del är kriminaliteten en livsstil och då tror jag att det är svårare att känna en äkta stolthet.”

Hon delar synen de övriga intervjuade haft kring att många inte vill utsätta sina barn för häktesmiljön utan att de hellre väntar med att aktivt söka kontakt när de väl finns på en anstalt som i de flesta fall har satsat på en trevligare miljö för anhörigträffar beroende på skyddsklass, läge och engagerad personal. Till syvende och sist beror ändå kontakten mellan barnen och den intagna modern på barnets vilja att träffa sin förälder.

”Det är faktiskt barnet det handlar om. Det spelar ingen som helst roll om det sitter en pappa och säger att - Jag vill träffa mitt barn.”

Lucy Steele är 35-45 år, mamma och utbildad socionom. Hon beskriver sig själv som en opraktisk person som är duktig på att arbeta med människor och konstaterar att det är det hon ska hålla på med. Hon ursäktar sig under en rundtur i lokalerna och menar att hon behöver hjälp med att få bättre ordning och en trivsammare miljö för barnen till föräldrar som sitter i fängelse att vistas i när de kommer på besök.

Just nu arbetar även hon med föräldracirklar. Hon använder samma material som Charlotte Lucas och samarbetar med en annan person kopplad till stället hon håller kursen på. Hon är engagerad i anhörigas situation och i synnerhet barnens, men behåller ett fokus på det intagnas perspektiv.

”När man pratar utifrån barnens perspektiv blir det väldigt bra samtal tycker jag. Det blir meningsfullt.”

Skillnaden mellan hennes verksamhet och Charlotte Lucas är framför allt att utgångspunkterna för verksamheterna skiljer sig åt även om de i viss mån delar historia. Kanske kan man se på Charlottes verksamhet som en avknoppning till Lucys. Hur som helst ligger tyngdpunkten i Lucys arbete på att se på verksamheten utifrån den kriminelle och komplexiteten däromkring. Verksamheten har som krav att minst 25 % av de anställda ska ha egen erfarenhet av kriminalitet alternativt vara anhörig till någon som är kriminell.

Lucy menar att skammen och skulden hos de intagna mödrarna är svår.

”Ibland när vi kommer så går folk. Man orkar inte.”

Hon menar vidare att;

”Det råder en brist på förståelse när det gäller fängelsemiljöer, och att man dömer mammor.”

En del svårigheter med att försöka arbeta tillsammans eller förändra någonting på anstalterna tror Lucy kan bero på att det finns så mycket reglementen att rätta sig efter.

”Det måste vara väldigt konkret om det ska fungera inom kriminalvården.”

När det gäller barnens rätt att träffa sina biologiska föräldrar kan Lucy konstatera att det inte finns något fungerande helhetsperspektiv. Istället ligger en hel del hinder inbyggt i systemet med olika socialtjänster för olika familjemedlemmar spridda i olika kommuner.

”Det finns ingen brygga mellan kriminalvårdsanstalten och socialtjänsten när det gäller barnens rätt att träffa sina biologiska föräldrar, än så länge.”

Lucy är noga med att beskriva olika personers upplevelser och ger gärna konkreta exempel på inträffade situationer hon själv har fått tagit del av. Hon beskriver t.ex. hur brister i praktisk planering och hänsynstagande ur ett helhetsperspektiv kan få ödesdigra konsekvenser.

”En mamma som man jobbat med under ett år, med behandling. Hon blev frigiven på en fredag. Åker hem till sin hemkommun och kommer fram klockan 22, och har ingenstans att bo, och hon återföll.”

Många gånger brister kommunikationen mellan kriminalvård och socialtjänst. Mycket tror Lucy beror på den dåliga kunskapen om socialtjänstens utövande. Ett problem som uppstår är t.ex. bristen på kunskap om sekretess.

Ett annat problem som ibland uppstår vid frigivning är förstås att kontakten bryts med en kontaktperson som kanske betytt mycket för personen. Ibland sker övergången mycket abrupt. För att överbrygga detta finns frivården med andra resurser. Kontakten där utgörs förstås av andra personer. Som en länk ut i samhället efter en tid av frihetsberövande finns utsluss med familjehem eller behandlingshem.

På frågan om vad Lucy tycker är viktigast när det gäller föräldracirklarna svarar hon att det är viktigast att mödrarna får bekräftelse i sin föräldraroll.

”Vi gör så gott vi kan utifrån de förutsättningar vi har.”

Någon stolthet har hon svårt att se hos föräldrarna. Däremot kan hon se att föräldrarna har gjort så bra de har kunnat och att det är viktigt att ge bekräftelse kring det.

Samtidigt ser hon hur oförstående andra socialsekreterare kan vara i specifika situationer.

Rita Christensen Detta namn är inte fingerat, utan ett äkta namn. Vi har brevlades kommunicerat med författaren till cirkelmaterialet *Förälder på avstånd* (2001) samt *Ifrågasatt föräldraskap* (1995). Där vi har ställt lite frågor kring själva föräldracirkelnas uppbyggnad. Rita är socionom och har arbetat som socialsekreterare, har numera eget företag där hon arbetar med behandlingsarbete med enskilda och familjer på Socialtjänstens och kriminalvårdens uppdrag. Hon är författare till boken *Att leva i en utsatt situation: med barnet i fokus* (2009). Rita arbetar också med handledning och utbildning. Hon utbildar inom området barn/föräldrar/missbruk/kriminalitet. Rita är något av en barnens förkämpe. Hon har drivit frågan hårt om barnperspektiv inom kriminalvården. Hennes cirkelledarutbildningar och cirkelmateriale är mycket uppskattat.

Det integrerade perspektivet

Vi som studenter har från början tagit förgiven att föräldraperspektivet och barnperspektivet går hand i hand.

Med facit i hand inser vi att de olika livsvärldarna rymmer så mycket mer än familjerelationer.

I det stora hela mår förstås barnen bra om föräldern mår bra och vice versa, men det finns tillfällen då situationen sätter stopp för emotionella band att växa.

Vid den kritiska punkten i någons liv är det viktigt att stödja en livsbejakande process och att våga möta obekväma sanningar. Tidpunkten för att träda in i en annan persons liv verkar delvis bero på omvärldens behov av hjälpinsatser. Men den verkar också präglas av försvarsmekanismer som gör att man ser vad man vill se, tar itu med de lättare fallen innan de riktigt svåra får plats, om de får plats.

Det råder delade meningar kring dessa påståenden bland våra respondenter. De flesta är för en större granskning av familjer för att ”rädda” de barn som far illa. Själva har de erfarenheter av hur manipulation lätt kan välta naiva socialarbetare och hur de i efterhand insett förlusten av deras barns hälsa när det redan var för sent. Ett livslångt straff väntar på dem i form av skuld känslor gentemot sina barn bara för att de var så bra på att dupera sin omgivning och normalisera sin situation.

Frågan är om det är rätt väg att gå, när familjer granskas genom samhällsinsatser. Är inte risken stor att den psykosociala miljön hårdnar och att dörrar stängs?

I kontrollsamhällen sker inte mindre brott snarare tyder forskning på motsatsen. Vad vi istället borde företa oss är kanske att verka för ett öppnare klimat, införa system av hänsynstagande och naturliga mötesplatser för samtliga medborgare där vi inte behöver vara rädda för att dela med oss av varandra (Sarnecki, 2003, s. 315).

Föräldrar som sitter i fängelse skiljer sig inte åt från andra föräldrar i det hänseende att de har barn. Med detta sagt är det enkelt att som förälder sätta sig in i deras situation eller åtminstone en att hitta en känsla för hur det skulle kunna kännas att vara ifrån mina egna barn mot min vilja under lång tid. På samma sätt har de flesta av oss någon gång under barndomen tänkt att vi aldrig skulle klara oss om vår förälder försvann ifrån oss. Vad skulle ha hänt om någon lyfte bort min mamma ur mitt liv under en utvecklingsfas i min barndom? Dessa funderingar

lägger grunden till den empatiska förståelsen för hur det skulle kunna vara att vara en mamma i fängelse.

Ur ett vidare perspektiv vet vi att alla liv ser olika ut och att ”det krävs en by” för att fostra ett barn.

Vi har fått höra en del om vilka mekanismer som kommer i gungning under samarbetet som krävs för att hjälpa omyndiga personer till ett värdigt liv trots krisen det innebär att förlora den dagliga kontakten med sin mamma.

Forskning (Bergman, et.al, 2010) har visat att ett fängelsestraff är mer riskabelt för hälsan än ett dödsfall. I detta påstående ligger en psykosocial grundförutsättning. Skammen, skulden och de skadade relationella banden mellan föräldern och barnet som finns samtidigt som de inte finns skapar grogrunden för en livslång problematik.

SOCIALPSYKOLOGISK ANALYS OCH TOLKNING

Dubbelbestraffning och sinnesro

Möjligtvis är det lite vågat att utifrån en liten studie koppla socialpsykologiska idéer mellan psykologisk patologi och sociala band.

Det som slår oss vid genomgången av materialet i form av återkommande teman kring skam och skuld samt bristen på tillit och upplevelsen av utanförskap är att en hel del av sambanden går att foga samman med en teoretisk idé om individens tillblivelse och ständigt processande som samhällsmedborgare.

När vi möter indikationer på förmodade neurologiska skador som ligger till grund för en del mödrars brist på empati ligger det nära till hands att problematisera den idén till att omfatta en situationell problematik.

Kriminella mödrar besitter ju inte per automatik en elak egenskap utan önskar som vem som helst barnens bästa i första hand. Vi har väldigt svårt att förstå resonemang kring mödrar som vill sina barn illa och tror att de tillhör undantagen i så fall.

Egentligen känns det som att säga en självklarhet, men det är väl just så vi upplever teorier som överensstämmer med rådande paradigmen eller inkorporerad ideologi. Dessa kvinnor upplevs som grupp avvikande och finner störst tilltro till likasinnade eller rättare sagt till dem som delat den unika upplevelsen av att befinna sig i samma hörn av samhällets institutionella väggar.

I stället för att se dessa kvinnors svagheter eller leta patologiska förklaringar till ett kombinerat bekymmer vore det förmodligen fruktbart att söka efter deras styrka. För vi tror att det krävs en enorm uppoffring och en sanslöst ansträngning för att överleva en resa genom brutna sociala band och en tillvaro så medveten om de egna privata processerna av skuld, skam och stolthet. Utan psykologiska skyddsmekanismer vore förmodligen smärtan allt för tung att bära. Att ge upp sina intentioner om att införliva bilden av den goda modern för insikten om de egna behoven av läkningsprocess ses som den största källan till stolthet hos dessa mödrar. Det krävs en hel del för att erkänna sina egna tillkortakommanden och självmant söka ett alternativt hem för de egna barnen.

Vad sker efter denna upplevelse av att ha gjort rätt val? Vad kommer efter känslan av stolthet? Förmodligen beror det en hel del på hur omgivningen i det långa loppet möter beslutet. Det är inte svårt att tänka sig in i en önskan om flykt när skulden gör sig gällande

och när professionell hjälp sitter på två stolar. Här kommer tolkningsprocesser in i bilden vilket gör det svårt för kvinnorna att lita på utomstående.

Socialtjänstens arbete försvåras av tungrodda kommunikationsnät med uppgivenhet som följd. Man måste vara enormt stark för att klara av att vara sina barns advokater när de befinner sig på olika orter, har olika socialtjänstemän kopplade till sig och är beroende av familjehemsföräldrarnas goda vilja. Som utomstående klarnar sakta bilden vi innan aldrig trodde var möjlig. Känslan av att ge upp sig själv, att acceptera ett antiliv utan barnen och en inre övertygelse av att barnen har det bäst utan sin mor.

Kanske är det just därför kooperativen fungerar så pass väl i sitt arbete med en anpassning till en alternativ social samvaro och en tillvaro fri från droger och kriminalitet. De som arbetar inom kooperativet har själva upplevt en destruktiv tillvaro de tagit sig ur och omvandlat till något positivt, nämligen till att hjälpa andra som befinner sig i en liknande situation.

Det är viktigt att ändå finna ett sätt att distansera sig på och det är nödvändigt att ständigt arbeta med sin egen självinsikt för att orka med jobbet med alla dess inblandade emotioner.Handledning krävs regelbundet och är en nödvändighet som copingstrategi. Som utanförstående är det ändå svårt att förstå hur jobbet skulle kunna vara lika givande för kvinnorna om det inte vore för de unika banden som finns i form av förståelse mellan dem som upplevt samma sak. Samtidigt är det viktigt att inse fördelarna med insikten om att alla individer är olika och upplever tillvaron på olika sätt beroende av personlighet, unik levnadssituation och individuell livsberättelse. Det är inte alltid fördelaktigt eller nyttigt att utgå från sina egna upplevelser i ett visst sammanhang. Att ha upplevt någonting liknande kan dock leda till en bättre övergripande förståelse för hur det är möjligt att tolka sina erfarenheter på ett visst sätt även om det kräver en empatisk förmåga och en konst att sätta sig in i en annan persons situation.

Förståelse för kontexten

Slående med miljön var atmosfären av implicit förståelse för varandras situation. En gemenskap så stark att den ”nästan gick att ta på”.

Scheff skriver; *”Effective communication implies a social structure shared between the interactants. Insofar as interaction takes place in an open domain such as natural language, and insofar as the interactants are experts in that domain, then each exchange depends upon, and helps maintain, the social structure...In order to understand any given utterance, the interactants must have access to the extended context of the utterance, all events which took place or could have taken place before, during, and after the particular moment.”* (Scheff, 1990, s. 115)

Vi menar alltså att detta gäller som en basförståelse även utanför mikrolingvistik. För att förstå varandra och kommunicera på bästa sätt underlättar en delad utvidgad kontext vilket gör denna plats unik när det gäller budskap och gemensamma uppfattningar.

Möten mellan världar

Scheff ifrågasätter den rådande tron på kognitionens enhetliga syn på problemlösning. Han menar att klassifikation som metod för en lösning är ett allt för enkelt tillvägagångssätt då det gäller mänsklig beslutsfattning. Människor fattar ständigt snabba flexibla beslut som inte datorer fixar pga. bristen på associationsförmåga och bristen på respekt för tvetydigheten som ligger inbakad i det naturliga språket.

Kvinnorna vi har intresserat oss för i vår studie har råkat hamna just här i den reella livssituationen. I ett möte mellan livsvärldar som inte går ihop och med ett tryck utifrån om att förenkla situationen så att den blir uthärdlig att ta till sig på en kognitiv bas.

Genom att klassificera människor med etiketter som ”kriminell” eller ”mamma” har vi lyckats tudela det som inte är förhandlingsbart, nämligen att vi alla är summan av samtliga element vi bär inom oss.

Scheff skriver att *”An open domain is characterized not merely by a large number of elements, but elements which are multivalued.”* (Ibid. s. 58)

Vad han förutom språket antyder är alla de associationer som leder till människans unika slutledningsförmåga, en förmåga som brukar kallas intuition.

Förbiser vi vår egen förmåga att skapa naturlig mellanmännisklighet genom att luta oss på krav om vetenskapligt bevisbar fakta eller förenklande av komplexa situationer genom klassifikation förlorar vi en del av det unika att vara just människa eller för den delen ”medmänniska”.

Precis som en kvinna i vår studie uttrycker i en intervju

”Skulle folk välja så hade ju ingen valt det; att sitta på fängelse eller vara drogmissbrukare utan det har med att göra att man har gjort dåliga val i sitt liv.”⁵

Häri ligger en motsägelse eller tvetydighet som är tydlig i den bemärkelsen att man inte skulle ha valt att vara drogmissbrukare samtidigt som man har gjort dåliga val i sitt liv. Kanske ligger här en nyckel till faran med ordspråk i stil med att ”som man bäddar får man ligga” eller för övrigt simplificera livets ständiga process av tvetydiga valmöjligheter.

Det sociala livets påverkan

Det här avsnittet kan uppfattas som närmast spekulativt, kontroversiellt och högtravande.

Hypotesen är tagen direkt från Lewis teorier tolkade av Scheff för att sedan försöka förankras av oss empiriskt.

Materialet har visat sig innehålla samtalsstilar som påminner om de kriterier Scheff presenterar i en grundläggande modell till hänsynemotionssystemet. Med denna visar han med hjälp av Lewis unacknowledge shame hur brist på hänsyn kan leda till neurotiska symptom (Scheff, 1990, ss. 86-89).

Om modellen stämmer skulle det kunna innebära att socialt utslagna människor, personer i någon form av utanförskap inbegripet missbrukare kan komma att bli sjuka av den brist på hänsyn de möter och den form av negativ syn på sig själva ur andras ögon de utsätts för. När detta leder till en skamspiral som inte erkänns eller som medvetandegörs utvecklar individen antingen en synlig påtaglig verbal påverkan som yttrar sig i upprepningar, överhoppade eller gömda ord och gester samt som kodade ord som indikerar skam, alternativt den mer djupt liggande dolda verbala förmågan som yttrar sig i överaktivt tal eller beteende. När denna skam avtäcks yttrar den sig i ilska och fientlighet vilket leder till symptom.

---

⁵ Intervju nr. 2 Respondent C.

Det är lätt att se att symptomet i sig kan ge ännu en orsak till brist på hänsyn från andra och att de sociala banden skadas än mer, vilket kan ge upphov till den form av skamspirall som kan vara förödande i en människas liv.

Att det sociala livet kan påverka en persons hälsa på detta sätt är kanske inte riktigt vedertaget. Ändå möter vi ständigt dessa tryckkokare inom vården, arbetslivet samt på gator och torg. Kanske är det sociala livet fundamentalt för såväl vår hälsa som för de val vi gör i livet. Även Asplund har funderat i dessa banor när han skrev om utbrändhet, social responsivitet och asocial respranslöshet (Asplund, 1987).

Transkriberingar av intervjuer med de kvinnor vi mött och som lever sitt liv i dubbla verkligheter eller åtminstone stöts och blöts med inkompatibla roller ur ett samhällsperspektiv passar mer eller mindre in på Lewis kriterium. Vanligast bland dem som genomgått någon form av behandling har varit ett överslag mot de overta odifferentierade skammen, medan den coverta förbigående skammen representerats av en person som inte behandlats men som valt att själv förändra sitt liv.

Som exempel på den overta skammens yttrande i vårt material har vi dels upptäckt hostningar och harklingar kring särskilda påståenden eller som i följande fall ett tydligt inhalerande;

Cit. 1: (Drar efter andan) För jag har ju suttit. Alltså jag har ju ett förflutet. Jag har ju varit amfetaminmissbrukare. I 23 år var jag det.

ticsliknande upprepningar;

Cit. 2: C: Det måste väl, eh, de, de, de, de. Tänk bara vilka fantasier dom barnen har

A: Mm, mm

C: Ja. Mamma är ute och knarkar. Sitter där på ett fosterhem i ett år. Vad händer i hjärnan på dom?

samt tillbakahållna ord;

Cit. 3: B: Men hur ska fosterhemmet då kunna bemöta barnet i dess frågor?

C: Jag tror att socialtjänsten ... (Överlappar) Gäller från det. Den vuxna personen får de inte reda på...

Den coverta skammen har yttrat sig i en asocial pratsamhet med inslag av narcissistiska drag som i sin tur skulle kunna visa på ett symptom av fördämda skamkänslor (Scheff, 1990). Dessvärre kan vi inte återge materialet med citat eftersom risk föreligger att respondenten kan identifieras.

Om hypotesen håller ligger vår målgrupp i farozonen för utveckling av symptom sprungna ur en källa av skam i dubbel bemärkelse. Att bryta de sociala banden till samhället för att sedan bryta dem igen gör det möjligt att förstå en ny dimension av missbruk och kriminellt beteende. Cirkel är sluten först när beteendet utlöser ännu en våg av bristande hänsyn från omgivningen som i sin tur laddar bågaren med skamkänslor till bristningsgränsen vilket får personen att agera på sätt som bryter mot gängse normer.

Att hamna i fängelse kan antingen ge en chans för dessa kvinnor att ta sig ur den patologiska skamspiralen, men det kan också spä på den redan tyngda individen med ofantliga mängder skam som inte sällan yttrar sig i aggressivt beteende. I en miljö uppbyggd på ett vi och ett dom skapar detta förmodligen ett hårt klimat för de intagna såväl som för kriminalvårdarna.

Här hamnar vi i vår studie utanför vårt observationsfält vilket är viktigt att påpeka eftersom vi misslyckats med upprätthållandet av en kontakt inom kriminalvården. Vi har därför endast narrativa utkast av före detta interner från livsberättelseintervjuer att tillgå. Det framgår i berättelserna mycket tydligt hur bristen på respekt för den egna personen kombineras med våld inom hierarkisk uppbyggd gruppdynamik bland de intagna kvinnorna.

Som exempel nämns uppgörelser med inslag av våld som svar på ohygieniskt beteende, avstrippad personlighet i form av speciella häkteskläder samt diverse motarbetande i kontakten med och bevarandet av sociala band på utsidan.

Vad skulle hända om dessa personer fick erkänna sin skam, möta sin ilska och agera ut sina symptom? Om de skulle mötas med hänsyn och respekt för sin person? Skulle de ha bättre chans att förändra sina liv under dessa premisser? Som hypotes verkar det självklart att det enda som verkligen skulle hjälpa dessa personer är att skapa intakta sociala band i kombination med tillit på autonomi. Balansen här emellan är troligen avgörande. Åtminstone om vi ska förlita oss på Scheffs teorier kring sociala band. Optimalt bör de varken vara underdifferentierade eller överdifferentierade.

Vi frågar oss om det finns ett samband mellan den djupa skam som lett till ett fängelsestraff och det faktum att de allra flesta kvinnor som sitter på anstalt har barn även om alla inte

erkänner det vid förfrågan. Kan det vara så att moderskapet i sig bygger på skamspiralen i de fall bilden av den goda modern brister i samband med osedvanligt beteende?

Att vara mamma och kriminell

Signifikant i en berättelse kring en kriminell karriär är uppdelningen mellan vi och dem. I samma anda byggs en känsla kring en dubbel identitet fram. Utan att egentligen identifiera sig med någon generaliserad bild av missbrukare, kriminella eller ”vanliga hederliga samhällsmedborgare”, alternativt kombinera de tre plus ett antal fler etiketter, verkar det vara viktigt att under tiden för missbruket intala sig själv om att hon inte är som de andra, hon är bättre än de andra. Hon klarar sig själv, behöver ingen hjälp och hon finner stolthet i sin förmåga att dupera sin omgivning. Å andra sidan är det just denna individualistiska ådra och bristen på erbjuden hjälp i kombination med myndigheters naiva inställning som får henne att känna bitterhet över alla snedsteg som kunde undvikits. Särskilt lider hon för sonens räkning. Hennes son som aldrig fick den hjälp han borde varit berättigad till, som aldrig förstod hennes kamp med drogerna och som fått betala ett högt pris för sin mammas val av livsstil.

Under tiden för socialtjänstens insyn har ett barn varje månad vistats på sjukhus, blivit hämtad av olika vuxna och levt hemlös i omgångar. Aldrig har varken sonen eller modern blivit erbjuden hjälp med sin utsatta situation eller genomgått terapeutisk behandling. Bitterheten mot samhället är stort.

Kanske har berättandets kraft med sig det Scheff kallar ”*the method of counterfactual variance*”, en förmåga att fundera kring vad som kunde hänt vid ett givet tillfälle, men som inte gjorde det. Hos människan betyder den imaginära händelsen minst lika mycket som den faktiska (Scheff, 1990, s. 110).

För respondentens livsskildring lägger detta förstås grunden till kombinationen av bitterhet respektive stolthet. Bitterheten kan dels tolkas som skamkänslor, svar på skuldkänslor eller som brist på tillhörighet. Kombinationen torde ge en känsla av utanförskap kombinerat med en tillit till den individuella styrkan.

Egocentrismen i sig skulle kunna yttra sig i överdifferenserade band (ibid. s. 4) till signifikanta andra. Kanske kan det ses som ett försvar mot den skam som vid underdifferentiering skulle tynga ner respondenten väsentligt. Differentiella komplikationer

har visats sig i avsnitt som tangerar de vändpunkter som förknippats med nära och käras bortgång.

Människan har en inbyggd förmåga att konstruera utgångspunkter för föreställningar vilka är nödvändiga för reflektiv intelligens och för konstruktionen av självet (ibid. s.110). På så vis skapar respondenten en någorlunda sammanhängande historia kring noder som kommit att spela en speciellt avgörande roll för den individuella utvecklingen. Det som lyfts fram och det som hålls tillbaka kommer på så vis bli ledande för hur livet för övrigt gestaltas.

Vändpunkterna i denna berättelse ligger framför allt i fas med skadade sociala bands aktualiserande. De djupa svackor som uppstod i direkt samband med betydelsefulla personers bortgång kan tolkas som smärtsam insikt av skuld och skamkänslor tillsammans med bristande hänsyn till dessa betydelsefulla familjemedlemmar. En respondent uttrycker tacksamhet kring sin bandomsfamilj som gett henne förmågan att uppskatta tingens ordning, rutiner och regelmässigt beteende, något som har gett henne styrkan att hantera ett ohållbart missbruk.

Rollerna som mor och kriminell har kommit att balanseras av parallella processer hos den enskilde individen. Däremot har relationen mellan mor och son sargats och skapat problematiska känslor och beteenden hos framför allt sonen. Modern uttrycker att sonen är den enda personen hon känner skuld inför, hon tror också att sonen känner och har alltid känt mycket skamkänslor pga. mammans sätt att leva. Han har inte velat hälsa på när mamma har varit frihetsberövad, kontakten har varit väldigt bräcklig och de har inte börjat tala med varandra om skuld och skamkänslor förrän på senare tid. Det skulle ju kunna vara så att även sonen delar samhällets bild av den goda modern. När hans mamma då inte lever upp till detta så blir han skamfylld inför omgivningen och också arg på mamman för att hon sviker. Detta är förstås någonting som inte kan dras i långbänk eftersom sonen inte intervjuats.

Moderskap och kvinnlighet

I mötet med samhällsrepresentanter har moderns olika roller krockat. Som exempel har polisen använt argument som att hon ska tänka på sin son, vilket uppfattats som hot i polisförhör. Kan det vara så att polisen ofta använder barn som påtryckningsmedel? Hot om omhändertagande samt ett konstant påminnande om vad man gör mot sitt barn verkar vara en vanlig företeelse.

"Tänk på hur din son mår nu, han kanske till och med blir omhändertagen av socialen"

Ett sådant agerande från samhällets sida skapar ju inga förtroenden. Inte heller hjälper det till att få mamman att bearbeta sina skuld- och skam-känslor. Det spär snarare på föreställningen om den goda modern och synen på kvinnan som det andra könet då vi har svårt att tro att polisen beter sig på samma sätt mot män när de sitter i förhör. Inga av de vi har pratat med har någonsin hört talas om att barnen används gentemot männen. När den patriarkala synen på kvinnan och hennes moderskap genomsyrar all form av myndighet som dessa kvinnor möter så är det inte konstigt att de själva drabbas av skuld och skamkänslor som kan bli svårhanterliga.

Det dubbla straffet som dessa kvinnor utsätts för i och med att de inte bara döms till straff utan också döms ut moraliskt då de inte längre lever upp till myten om den goda modern kan vara förödande.

En av kvinnorna vi talat med visar en stor ambivalens gentemot sin bakgrund. Ena stunden har hon varit en god mor som gått på föräldramöten, tagit hand om sitt barn efter bästa förmåga, för att i nästa stund berätta om sina skuldkänslor för att hon känslomässigt och fysiskt inte funnits där för sitt barn. En stund gråter hon, hon gråter där man "bör" gråta, det vill säga när hon talar om dödsfall, kanske är detta ett tecken på att hon bär en mycket större sorg inom sig än vad hon egentligen är medveten om. Ena stunden skrattar hon och det lyser om henne när hon berättar om sitt liv som missbrukare, i nästa stund är hon allvarlig, och skäms inför det faktum att hon försummat sitt barn. För att i tredje stund försöka förklara att hon gjort allt hon kunnat för att vara en bra och god moder, men inte räckt till. Suget efter drogerna har hela tiden tagit över. Hon har misslyckats som kvinna, hon har inte fullföljt uppgiften likt normen av den goda modern. Hon dömer sig själv hårt, för att i nästa stund klandra samhället för att de inte klivit in och hjälpt till trots att varningstecknen varit så många på att någonting inte stod rätt till i familjen. Den som dömer henne hårdast är hon själv, hon inser att det dubbla straffet är något hon kommer att få leva med hela livet, något som hennes son får dras med under hela sitt liv. Är detta något som är uteslutande känslor för kvinnor? Vi tror det, ingen av de personer vi har pratat med har nämnt att deras män känt samma skuldkänslor utan i männens fall har det snarare handlat om försvar.

"Jag tror att det är lättare att vara en frånvarande pappa för att det är mer okej i samhället och att det är ett sätt för dem att ta ansvar."

När pappan väljer bort sina barn så blir det ok, han tänker på barnens bästa. Ambivalensen verkar inte vara lika stor för en man, då normen är den att huvudansvaret för barnets känslomässiga uppfostran och anknytning ligger hos modern.

Komplexa relationer

Vad händer i relationen mellan barnen och deras fångslade föräldrar? Detta är en komplex fråga som rymmer lika många svar som det finns specifika fall. Någon nämner att barnen verkar må bättre när mamma sitter på anstalt eftersom de vet att mamman då har det bra. Dessa uttalanden kommer från personer som arbetar med eller skriver om fallen. Från mödrarna själva hör vi röster för en oro kring barnens psykiska hälsa och en brist på tillit till de föräldrahem barnen lever i. Tätare och mer effektiv insyn från socialtjänst föreslås och ett allmänt missnöje med bristande ansvar för barnen uttrycks. Hur får vi ihop de här två bilderna? Barnen som är oroliga för sina föräldrar och föräldrar som är oroliga för sina barn. Och hur gestaltar sig denna oro som fenomen i de drabbades liv? En teori går inte att ta miste på. Sökandet efter pseudoband.

Mamman ”kompenserar” till viss del de bristande sociala banden genom sammanhållningen kvinnorna emellan på anstalten, något som både lockar och drar åt tvivelaktigt håll enligt somliga vi intervjuat. Den sammansatta gruppen på anstalten verkar som om de levde ”i en annan eller egen värld”, med oskrivna lagar, informella roller som verkar inom ett system av hierarkisk karaktär. På utsidan domineras förstås pseudobanden av drogmissbruk eller sexuella kontakter enligt kvinnor vi talat med.

Barnen har tur om de får leva med personer de älskar och som ger dem kärlek tillbaka, men det kan aldrig ersätta de brutna banden till modern.

”Barnen vill ju helst vara hos sina riktiga föräldrar oavsett hur bra man har det i ett familjehem.”

Citatet kommer från en av verksamheterna som arbetar med mödrarna och återkommer i andra intervjuer inklusive texter kring ämnet. Kanske är det här nyttigt att påstå att barnen vinner på att behålla relationen till dem de känner som mödrar samtidigt som de bereds möjlighet till en fullvärdig barndom med allt vad det innebär. Risken är kanske annars överhängande att sökandet efter pseudoband blir allt för stark för barnets bästa och som i värsta fall leder till tvångsbeteende eller en skadad identitet.

Att vara mamma i fängelse

Häktesmiljön är inte på något sätt främjande för relationen mellan mor och barn, flera vi har pratat med uttrycker att orsaken att kvinnorna distanserar sig från barnen kan vara både avtändning men även själva häktet.

"Kanske vill man inte vill utsätta barnen för häktesmiljön"

Även fängelsemiljön kan göra att mödrar undviker att träffa sina barn, då de kvinnliga anstalterna inte är anpassade för något familjeliv.

"Det är äckliga rum, man kan höra folk ha sex i rummet jämte, det är ju ingenstans man vill ta sitt barn direkt."

Om man som mor hamnar på en anstalt där det är få besökslägenheter och enbart rum kan detta vara problematiskt för modern då hon kanske inte vill ta in barnen till en enligt henne osund miljö. Då kan det ta ännu längre tid för modern att bearbeta sina känslor.

"Det råder en brist på förståelse när det gäller fängelsemiljöer och att man dömer mammor."

Detta säger de som arbetar med kvinnorna, att bristen på förståelse från kriminalvårdens håll är stor. De ser till fången, inte till moderns behov eller barnens behov.

Vi får från flera håll berättat för oss hur jularna på fängelserna ser ut. På fängelser för män så köar flickvänner, fruar och barn för att hälsa på männen. Medan på kvinnoanstalterna är det i princip tomt. Varför är det så här? Kan det återigen bero på enbart miljön, eller hänger det kanske ihop med att kvinnors barn är ofta omhändertagna enligt LVU⁶ och i männens fall bor barnet ofta kvar hos mamman? Kan det bero på att mammor kanske inte vill ta emot besök under jularna, då julen är en tid då många stressar och mår dåligt och bilden av den goda modern förstärks ytterligare? Är man då inte en god moder som ordnar med julmat, julklappar och fin julstämning så är man inte heller värd ett besök från sin familj? Vissa barn placeras inom familjen, en av kvinnorna berättar för oss att det är farmor till barnet som hela tiden sett till att kontakten bibehålls. Men vad händer med barnen som placeras längre bort, och deras mödrar? Vi hamnar återigen i en trasslig återvändsgränd där mycket hänger på socialsekreterares och familjehemmets goda vilja.

---

⁶ Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga

Bygga broar

”Det finns ingen brygga mellan kriminalvårdsanstalten och socialtjänsten när det gäller barnens rätt till sina biologiska föräldrar än så länge”

Uttalandet kommer från en av dem som jobbar med kvinnorna och sammanfattar en lång tråd som löpt genom de berättelser vi fått tagit del av.

Med andra ord brister de sociala banden på makronivå. De olika rollerna tenderar att ta ut varandra då de löper parallellt hos olika individer i olika kommuner som ansvarar för olika namn i familjen. Pappan, mamman och barnen har alla var sin socialsekreterare och föräldern på anstalt förlitar sig till viss del på kontaktpersoner för sin kommunikation med världen utanför. Avtal har skrivits om samarbete mellan lokalt angränsade socialtjänster och kriminalvårdsanstalter. Dessa ansvarar dock inte för de intagna som oftast kommer från olika kommuner utspritt i Sverige. Barnperspektivet verkar heller inte råda som måttstock för dessa samarbeten. Däremot är det bra att information mellan myndigheterna underlättas.

Respondenterna har i så gott som samtliga fall bekymrat sig för komplexiteten kring myndigheternas förfarande. Då särskilt när det gäller socialtjänsten med mångdubbla svårigheter som exempelvis sekretessbelagda uppgifter tillsammans med separata socialtjänstemän för olika ärenden som gäller samma personer.

Sociala band och social solidaritet får här prövas i praktiken och de inblandade löper stor risk att förlora sig i länken mellan mikro och makrovärlden. Rollerna utgör på så sätt ett hot mot den mer personliga relationen. Kanske bör socialtjänsten höra dessa röster för att på lämpligt sätt höja ribban i den mellanmännsliga kontakten. De önskemål vi hört gäller framför allt logistik snarare än person. Här mäter rollerna sin sociala solidaritet i direkt relation till de sociala banden.

Kanske är det även viktigt att komma ihåg kontextens betydelse för de sociala ”problemen”. Ett exempel som gäller de personer vi talat med som arbetar med de dömda mödrarna utspelar sig på anstalten och innebär ett undvikandebeteende hos dessa när det gäller skam och skuld. Ibland yttrar det sig i en förnekelse kring rollen som mor över huvud taget.

Vi menar att detta innehåller en uppsjö av tolkningar som vi alla väljer utifrån vilken teori som ligger oss närmast. Framför allt aktualiseras skam och skuld begrepp på ett närmast klusterliknande sätt eftersom begreppen sällan används var och en för sig och heller inte problematiseras. Dessa tillfällen skulle kanske må bra av en utredning. Vem kommer in i

vilken miljö och under vilka förutsättningar, ställer vilken form av frågor samt vad kan svaren komma att få för effekt på de tillfrågandes liv? Detta är några frågor som skulle kunna vara intressanta att ta reda på. Något som ligger utanför vår reella blick men som fångat vårt intresse. Hur som helst tolkas agerandet som skamfyllt beteende, något som är intressant i sig och som kanske säger något om de normer som råder kring ämnet.

Förnuft och känsla

Den förståelse undersökningen har byggt upp kring myndigheters utövande när det gäller familjer i vår specifika krissituation har lett oss till en generaliserad bild av ett dogmatiskt förhållningssätt. En av kvinnorna som arbetar med mödrarna säger att

”det måste vara väldigt konkret om det ska fungera inom kriminalvården”

Vilket leder associationerna till microsociologi och Scheffs teorier kring vikten av en sammansatt livsvärld där känslor och förnuft går hand i hand. Detta är förstås en förenklad tolkning av hans mer integrerade bild av tacit kunskap. Vad vi menar är att hans idé även går att applicera på meso och makronivå för att finna en skarpare bild till vilket beteende som är brukligt för tillfället. Vid ett förenklat agerande i komplexa situationer glöms ibland människan som unik individ bort på ett eller annat vis. Ett exempel vi har fått ta del av som är värt att återupprepa med tanke på samarbetsbrister är när

”En mamma som man jobbat med under ett år, med behandling. Hon blev frigiven på en fredag. Åker hem till sin hemkommun och kommer fram klockan 22, och har ingenstans att bo, och hon återföll.”

Här är det tydligt att någonting brustit i kommunikationen, eller med ansvarsbiten. Vi sitter här med fler frågor än svar, men kan väl ändå konstatera att helhetsbilden av situationen har brustit i sitt mönster. Någonstans gick behandlingen snett. Kanske hade det kunnat förhindras om tanken kring hela människan legat till grund för agerande istället för ett fokus på sekventiella ansvarsåtaganden.

På liknande sätt och tangerat mot teorier kring dubbla verkligheter har vi fått berättat för oss att

”Det är inte per automatik att man skulle vara en dålig förälder bara för att man är frihetsberövad, det går inte hand i hand.”

Även här är det viktigt att känna till vårt mellanmännsliga behov att förenkla situationer så att det blir mer begripliga för oss själva. Meningen ponerar att det finns en laddning hos flertalet som skulle tro att det finns ett samband mellan att vara en dålig förälder och att vara kriminell. Vad den också påskiner är motsatsen. Den föreslår att vi ser lite bredare och djupare för att förstå den rikedom av mångfald en person består av. Det ena behöver inte utesluta det andra.

Samma person säger:

”Det är ju faktiskt barnet det handlar om. Det spelar ingen roll om det sitter en pappa och säger att jag vill träffa mitt barn.”

Plötsligt spelar den ena parten ingen roll. Det ömsesidiga beroendet kring relationen har mist sin ömsesidighet. Vi vet inte vad det beror på i det specifika fallet men vi kan konstatera att barnperspektivet kanske brister i förhållandet till det dubbla förtroendet. Tvång leder förmodligen ingen vart i vilket led som helst. Frågan är bara hur relationen upprätthålls utan den direkta kommunikationen och hur mycket utomstående påverkar situationen. För visst spelar det roll ur ett mellanmännsligt perspektiv vad fadern anser även om önskan inte leder till ett infriande.

Stolthet och skam

En av de kvinnor som arbetar med mödrar menar att

”Det ändå finns en stolthet om jag har lämnat bort mitt barn, så att det slipper leva det liv jag lever.” Denna form av stolthet återkommer särskilt bland de kvinnor med missbruksproblematik vi talat med.

Frågan är om den stoltheten härstammar från ett försök till ökad hänsyn och därmed ett eventuellt rop på hjälp från modern. I förlängningen skulle kanske stoltheten bytas ut mot skam beroende på de sociala bandens spänst. De känslor av hänsynstagande som genererar stolthet balanserar på en skör tråd och vi menar att varje efterföljande handling får konsekvenser för den enskilda moderns ”hänsynsemotionssystem”. Dels har det visat sig svårt att återvinna förtroendet från omgivningen efter ett drastiskt beslut om att låta barnen omhändertagas och dels är det till slut svårt att skilja mellan känslor av skam och stolthet, när de verkar sida vid sida. I flera fall har vi förstått att den inre ambivalensen står mellan dessa

emotioner och att livsrummet ofta har avgörande betydelse för i vilket sällskap kvinnorna känner sig bekväma.

Det konforma beteendet som löper i enlighet med hur kvinnan förväntas ta sitt ansvar och lämna bort sitt barn i ett skede då hon inte är förmögen att ta hand om det ensam belönas med ett hänsynstagande och respekt som genererar stolthet. Ickekonformt beteende löper risk att bestraffas genom brist på hänsyn vilket leder till skamkänslor. Kanske väljer dessa kvinnor därför sällskap där de kan mötas på mer jämlika grunder och bildar därför starka pseudoband till gruppen.

För att ge exempel på ickekonformt beteende i nämnd situation, kan en kollektivistisk livsstil då barnen utgör ett gemensamt ansvar nämnas. Hela sällskap riskerar då att utsättas för bristande hänsyn genom ett alternativt sätt att leva. Hos våra respondenter har framför allt ett balanserande skett genom försök att reparera skadade sociala band till barnen och övrig familj, men framför allt skuld känslorna gör sig påmind i förhållandet.

Icke erkända skamkänslor kan få ödesdigra konsekvenser för den enskilda modern och hela familjen. Detta är något som alla inblandade bör få kännedom om. Här krävs flexibilitet och en öppenhet i relationerna för såväl moderns som för barnens skull. Flera mödrar upplever strävan efter att upprätthålla en kontakt med barnen kostar en oerhörd mängd energi och en massa onödiga byråkratiska stridigheter. Det är inte alla som har styrkan att kämpa för sin sak även om de så önskar.

REFLEKTIONER

En del material pekar som sagt på vikten av att verkligen behålla ett barnperspektiv och att inte förledas till ett omvänt perspektiv då moderns intressen sätts i första rummet. Detta är förstås försvarbart och det är kritiskt att se till barnets behov och inte kränka dess integritet. Samtidigt öppnar såväl socialtjänstlagar upp för tolkningar kring barnets bästa på ett sätt som verkar motverkande i vissa fall. Vem vet när barnets skyddsmekanismer såsom förnekelse äger rum och vem vet när upprätthållen kontakt med den biologiska modern är nyttig för barnet? Indikationer hos våra respondenter visar på ett potentiellt motstånd mellan intressen för barnet. Det verkar uppfattas som att socialtjänstemännen äger den största makten i form att sitt veto då barnets bästa behöver fastställas.

Flera mödrar vi talat med stärker bilden av att en biologisk mor som lämnat sitt barn med barnets bästa i åtanke, i en tid då de inte ansett sig själva kapabla att sköta sina barn så väl som de önskade, inte återfår sin status som förälder då de själva önskar upprätta en hållbar kontakt med sina barn. Istället möter somliga motstånd i den återupprättade kontakten samtidigt som de ofta hamnar i en position där de upplever att de måste agera advokater för deras barn. Ibland handlar det om flera barn i olika familjehem och i olika delar av landet. Det är i dessa fall en enorm belastning i såväl tid som energi att följa upp barnens välbefinnande och vardagliga varande. Att fortsätta att engagera sig i sitt/sina barn efter all skuldtyngd börda modern som kriminell och/eller missbrukare bär på är väl knappas något som är självklar med tanke på alla de skamkänslor som gör sig gällande i kontakt med andra berörda, släkt, vänner och bekanta. Kanske är de känslorna ändå mest påtagliga vid kommunikation med representanter från samhället som endast ser din journal eller din stämpel som kriminell fritt från alla de positiva sidor du också äger.

Studien leder oss till att anta att modersperspektivet och barnperspektivet går hand i hand, även om somliga respondenter och texter kring ämnet föreslår att så inte är fallet. Självklart är det också så att somliga föräldrar verkar vara mer beroende av kärleken från deras barn än vad barnen är av föräldrarnas. I synnerhet där förhållandet mellan förälder och barn tidigare inte varit sunt ur en eller annan synvinkel. Enligt respondenter vi talat med och enligt litteratur vi läst finns det en benägenhet att vända om förhållandet i en dysfunktionell familj. Barnen är de som tar hand om föräldrarna istället för tvärt om (Björkhagen Turesson, 2009).

Trots detta bör det finnas utrymme för att undersöka det mellanmänniska och anta att vi som Buber föreslår blir till i mötet med andra (1954). Är det inte då av största vikt att låta de nära relationerna visa vägen till den du är och till den du vill vara?

Barnen behöver sina föräldrar lika väl som föräldrarna behöver barnen. Oavsett oöverstigliga hinder i relationen är det viktigt att känna till sanningen bakom livssituationen här och nu- det är inte nödvändigt att komma överens. Det är snarare nödvändigt att försonas med tanken om tillvaron och att ta ut positionen på kartan för att ta sig vidare genom livet.

Kanske är det inte enstaka möten som är det viktigaste. Det viktigaste är att processen leder någonvart och att målet får lov att vara processen istället för att bara fokusera på klyschor som att det kommer att ordna sig eller att tiden läker alla sår.

Vad kvinnorna behöver i mötet med sig själva som föräldrar i kombination med kriminella är förslagsvis att stärkas som individer och att få erkännande i det de redan vet, nämligen att man kan vara både en god och en dålig moder. Det dogmatiska tankesättet får oss ofta att reflektera i svart eller vitt och antingen eller.

Viktigt är att inse att det minst lika ofta kan vara både och. Här kommer vår tes om den dubbla vekligheten in som en nod i ett alternativt paradig. Likt ett sörjande barn som nyligen förlorat en förälder kan skratta med i en lekfull situation eller till ett barnprogram på tv, kan vi alla uppleva situationer då vi känner emotioner parallellt med varandra istället för på kollisionkurs som annars vore intellektuellt försvarbart. Vi tänker här t.ex. på en önskan om att lämna bort sina barn för barnens bästa och därmed upprätthålla en känsla av stolthet inför ansvarstagandet, samtidigt som en avgrund av skam och skuld öppnar sig med risk för stark ångest.

Kriminalvården har nyligen haft anledning att börja arbeta med två för deras verksamhet nya tillskott som perspektiv på verksamheten. Dels ett nätverksamhetsperspektiv för att höja möjligheten till rehabilitering och dels ett barnperspektiv har sedan 1990-talet präglat synen på de intagna (Hedin, 2000, s. 17). Kanske finns början till en lösning av grundproblemet just här. En möjlighet att stärka modern och individen samtidigt som banden till de nära stärks genom erkännande och ökad självkänsla.

Ingen av de vi har talat med har hört talas om det föräldracirkelmateriale som togs fram efter ”Fångarnas föräldraskap” (Hedin, 2000). Rita Christensen berättar för oss att det materiale som hon skrev i samarbete med Röda korset (Christensen, 2001) mer fokuserade på de känslor

man kunde uppleva som förälder separerad från sitt barn. Det första materialet kritiserades pga. att det var för inriktat på barns utvecklingssteg. Medan vi under flera intervjuer får en positiv bild av materialet. Dock motsäger sig vissa uttalanden den positiva bilden, då många tycker att det är män som är konkreta och kvinnor känsllosamma.

”Män har större nytta av detta material då de oftare har varit frånvarande under barnets uppväxt”

Vi hoppas att fler cirkelledare både på anstalter och utanför läser igenom ”Förälder på avstånd” (ibid.) Då vi kan se en tydlig genusmässig skillnad på de två materialen. Det är skillnad på män och kvinnor på anstalt, en modell passar inte alla. Flera av mödrarna har inte haft barnen hos sig innan de hamnade i häkte och på anstalt, men flera stycken har haft det. De har fått barnen omhändertagna, separerade från sig. Medan vi hela tiden hör berättelser om pappor där väldigt många har varit frånvarande till och från under hela barnens liv. Detta är en grov generalisering, men vi tror att de föräldracirklar som innehåller kvinnliga deltagare skulle få ut mer av att använda sig av ”Förälder på avstånd” snarare än ”Ifrågasatt föräldraskap.”

Det är förstås lätt att dra slutsatser ur ett teoretiskt perspektiv. Verkligheten är så mycket mer komplicerad. Hur tolkas t.ex. ”brister i omsorgen” vid ett omhändertagande av barn när problem hos föräldrarna i sig inte ska föranleda ett omhändertagande och vad betyder egentligen ”något annat förhållande i hemmet”⁷? Att psykisk misshandel av barn förekommer är en realitet. Dessa barn har ofta föräldrar som är missbrukare, psykiskt sjuka eller utvecklingsstörda (Christensen & Hildingson Boqvist, 2009, s. 37).

Spekulationer kring hur och om dessa barn vill träffa sina föräldrar i en rehabiliteringsprocess leder till en viss förståelse kring svårigheterna med respekten för barnperspektivet. Är det försvarbart att acceptera en önskan om att helt klippa banden till sin mor eftersom minnen bär med sig så mycket smärta? Är det i så fall lika försvarbart att försöka övertyga om att ge reparationen av banden ett försök då mamman fått den behandling hon varit i behov av? Eventuellt kan man tänka sig att det ofta beror på var, när och hur frågan om kontakt ställs huruvida svaret blir ja eller nej.

Ett systemiskt tänkande verkar ha tagit ett allt större utrymme för den intagnes rehabiliteringsmöjligheter, vilket kanske även är en spegling av samhället i stort. Med ett

---

⁷ Christensen & Hildingson Boqvist hänvisar här till *Prop. 1989/90:28 s. 107-108.*

systemiskt tänkande menar vi benägenheten att söka samband mellan olika instanser för att utreda ett problem. Om t.ex. ett barn har problem i skolan är det möjligt att orsaken söks i hemmet. På detta sätt är det lätt att bli hemmablind i den bemärkelsen att bekymren skuffas bort eller ”sopas under mattan”. Å andra sidan innebär tänkandet att nätverksmöten leder till en ”sannare” bild av människan bakom problemet och som sagt till upprätthållande av sociala band som är kritiska för en anpassning till tillvaron utanför anstalten i det här fallet. Vi tror dock att dessa möten måste innehålla en stor dos uppriktighet i kombination med medmänsklighet.

Det är tydligt att de kvinnor vi kommit i kontakt med och som lever nära den realitet vi försökt undersöka inte själva funderat mycket kring en teoretisk kartläggning av sina liv. När vi försökt förankra våra tankar kring dubbelt straff och stigmatiserade roller har vi möts av såväl förvånade miner som av nyfikna blickar. Tankarna hos dem som arbetar med och dagligen har skäl att reflektera över de dömda mammornas situation speglar däremot våra egna teorier om mammornas utsatthet.

Som slutsats och som tråd genom hela uppsatsen löper en föreställning om att det finns många fler både och än antingen eller i världen. Det är därför sorgligt att den dogmatiska klyvningen mellan svart och vitt tänkande har en så stor betydelse för hur vi väljer att leva våra liv.

Händelser påverkar oss, skapar kedjereaktioner och i värsta fall seriekrockar i våra parallella livsrum. Att hantera skapandet och omskapandet av vardagen innebär möten där enkelheten kompliceras och där likväl komplicerade mönster tillrättaläggs i enkla mönster vi tenderar att ta för givna.

I dessa skeden av livets transformationer i tid och rum är det kanske inte alltid fruktbart att tala i förenklade termer kring den enskilda mammans komplexa situation. Samtidigt är det möjligtvis avgörande att någon tar ner situationen till en nivå där ansvarsförhållanden problematiseras och uttrycks i faktabaserade termer som är enkla att förstå.

Viktigast för kvinnorna är att finna tillräcklig motivation för att förändra sin situation. Först när de är beredda att kämpa för sin rätt till ett liv i proportion till deras givna roller kan andra människor hjälpa dem genom den nödvändiga processen till ett liv i gemenskap med andra.

Vi har sett samhället som en organisatorisk konstruktion utan att för den sakens skull gått djupare i analysen kring kriminalitet, utanförskap och socialistiska teoretiska utgångspunkter. För att problematisera undersökningsområdet ytterligare har vi sett familjen som en

organisation till viss del styrd av samhället som moderföretag eller som normsättande. Skillnaden möter vi framför allt i familjens konkreta eller underdifferentierad band kontra samhällsmedborgarens överdifferentierade band i en abstrakt verklighet.⁸

Hur kan dessa kvinnor då få hjälp att hantera sin situation? Är det trovärdigt att livet går att ”reparera” efter all belastning av skuld och skam? Framför allt är det inte enbart en föräldracirkels uppgift att stärka individen till den grad att insikten av den enskilda mammans värde höjs. Snarare krävs gemensamma ansträngningar på olika plan hos modern. Något som kanske kan stärkas genom terapeutiskt arbete.

Petra Lindfors presenterar en utredning av individens styrkor i form av ett kapitel i boken ”*Kriminalvård i praktiken*”. Här beskrivs positiv psykologi i tillämpning som ett alternativ till den mer traditionella psykologin som mest fokuserar på det negativa perspektivet. I utredningssammanhang innebär den negativa psykologin att en kartläggning av individens problem ligger till grund för terapeutiskt arbete istället för dess resurser och styrkor (Bergman & Farbring, 2010, ss. 143-145). Ur ett socialpsykologiskt perspektiv bör den positiva psykologin ligga i fokus för individuell utveckling. Gärna i kombination med nätverksarbete, gemensamma aktiviteter och inte minst en uppföljning av samt stöd i processen. Särskilt viktigt i den stödjande verksamheten är förstås att hjälpa personen att höja motivationen kring sina egna framtidsutsikter och till att nå de mål som är viktiga för den enskilda individen. Här ligger en fälla att arbeta med på kort och lång sikt. Det gäller att inte bygga luftslott eller att förenkla processen av att förändra sitt liv. Samtidigt gäller det att inse att det är möjligt om än inte enbart på en kognitiv bas. Här är det fruktbart att använda alla komponenter vi människor har tillgängliga för att på lång sikt förverkliga våra drömmar. Genom att kombinera våra roller och inse behovet av en som socialpsykologen Johan Asplund föreslår tredelad (”problem”)lösning innefattande problemställaren, problemkonstruktören och problemlösaren kommer vi en bit på väg mot förståelsen av sakens komplexitet (Asplund, 2002).

I en artikel från den amerikanska tidskriften *Children and Youth Services Review* (Phillips & Erkanli, 2008) beskriver man även vikten av att belysa barns och mödrars problematik när mamman ”bara” är anhållen. Att det redan då är viktigt för socialtjänsten och övriga myndigheter att förstå vad de har att göra med. Att ett barn har blivit separerat från sin mamma och en mamma från sitt barn. Oavsett om omhändertagandet av barnet skett i anslutning till anhållandet eller tidigare. Vi har tidigare diskuterat ett eventuellt införande av

---

⁸ Jfr Scheffs teorier kring sociala band och Asplunds teori om abstrakt kontra konkret socialitet.

en familjesekreterare, vilket skulle kunna vara en väg. Barnperspektivet skall stå i centrum men vi tror att många barn skulle må betydligt bättre av att ha kontakt med sin frihetsberövade förälder, om inte annat för att själva kunna lägga av sig sina skuld känslor. I Björkhagen Turessons (2005) bok där hon intervjuat barn till frihetsberövade föräldrar så kan vi läsa att barnen mår dåligt när de inte får svar på sina frågor. All forskning vi har läst pekar åt samma håll, barnen mår bättre om de har någon form av kontakt med den frihetsberövade föräldern. Om det skulle vara så att barnet av någon anledning inte kan få hjälp att träffa eller prata med sin mamma så bör socialtjänsten göra allt de kan för att underlätta umgänge. Rekommenderat vore ju också om mamman i möjligaste mån kunde placeras så nära barnet som möjligt.

SLUTORD

Som mamma spelar man en roll regisserad av samhällets normer och regelverk. Som samhällsmedborgare är vi lika styrda av de yttre ramar som omger oss i form av institutioner och organiserad verksamhet.

Vår förförståelse har lett oss till en insikt av ett liv med dubbla roller som ibland är svåra att förena. Att vara en god moder sett ur ett samhälleligt perspektiv behöver inte alltid vara kompatibelt med rollen som en god moder inom familjens sfär.

Hur ofta dyker inte motsägelser upp som patologiskt mönster? Vi tänker på alla fasansfulla brott som begås av till synes hyvens fäder eller mödrar, grannar eller arbetskamrater. Ändå förvånas vi i samma utsträckning varje gång aftontidningarna beskriver en kartläggning av brottslingens liv eller profil om vi så vill. Hur kan det vara möjligt att leva ett sådant dubbelliv? Vi förfasas och bär med oss en inre bild av personens manipulation av sin omvärld, av ett liv levt i lögn. Föräldern förväntas ljuga sina barn rätt upp i ansiktet när de under morgonens ritualer sagt att de älskar honom/henne för att sedan några timmar senare ”förvandlas till någon annan”, en kriminell person som inte anses ha rätt till sin plats i samhällets gemenskap. Den senare delen spekuleras det mycket kring. Den kriminelle personens drivkrafter är av stort intresse och fångar vår uppmärksamhet i form av ett ”problem” för oss att lösa. Ett pussel att lägga eller ett trassel att reda ut.

Vi frågar oss istället hur det är möjligt att fungera på olika plan samtidigt, vad som får oss att hantera olika verkligheter på samma gång. När det väl brister på ett plan, hur påverkar det då de övriga skeendena i livet?

Är det möjligt att vara god och ond på samma gång och är det möjligt att separera de båda ifrån varandra? Strävar människan i allmänhet efter balans och hur går det i så fall för den goda modern?

Med detta utlagt är det kanske inte så långt ifrån att tro att bilden av den goda modern kan få oerhörda konsekvenser för den enskilda individen. Det är också av samma anledning dags att lyfta på locket kring den komplexitet det innebär att vara människa i en tid då inkompatibla roller snarare är regler än undantag.

REFERENSER

Litteratur och källförteckning

- Asplund, J. (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, J. (2002). *Genom huvudet - Problemlösningens socialpsykologi*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Bergman, A., & Farbring, C. (2010). *Kriminalvård i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Björkhagen Turesson, A. (2005). *Men jag fick icke reda på varför du kom i fängelset*. Hälsa och samhälle, Institution. Malmö: Malmö högskola.
- Björkhagen Turesson, A. (2009). *Mor i fängelse - Mödrar och barn berättar. En studie i ungdomars resiliensprocess*. Göteborg: Göteborgs universitet - Institutionen för socialt arbete.
- Blomroos, G., Jokinen, E., Kuosmanen, P., Lundberg, U., Oinas, E., Raevaara, E., o.a. (1996). *Moderskap och reproduktion - Möjligheter och marginaler*. Institutet för kvinnoforskning. Åbo: Åbo akademis tryckeri.
- Boglund, A., Eliaesson, S., & Månsson, P. (2005). *Kapital, rationalitet och social sammanhållning*. Nordsteds.
- Bohm, D. (2004). *On dialogue*. New York: Routledge classics.
- BRÅ. (den 12 04 2010). *Reportage: Föräldrastöd för frigivna*. Hämtat från BRÅ artikelarkiv: http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=7&id=30 den 04 01 2011
- Buber, M. (1954). *Det mellanmänskliga*. Ludvika: Dualis.
- Christensen, R. (1995). *Ifrågasatt föräldraskap - en studiecirkel om föräldrar, barn och droger*. Stockholm: Riksförbundet för behandlingshem i samverkan med IKM.
- Christensen, R. (2001). *Förälder på avstånd - En studiecirkel om att inte leva tillsammans med sitt barn*. Tana tryck: Esklistuna: Rädda Barnen.
- Christensen, R., & Hildingson Boqvist, A. (2009). *Att leva i en utsatt situation : med barnet i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Collins, R. (2008). *Den sociologiska blicken*. Pozkal: Studentlitteratur.
- Coulon, A. (1995). *Ethnomethodology*. London: Sage.
- De Beauvoir, S. (1949/2006). *Det andra könet*. Stockholm: Nordstedts förlag.
- Gallagher, S. (1992). *Hermeneutics and education*. New York: State University of New York Press.
- Hartman, J. (2001). *Grundad teori - teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.

- Hedin, U.-C. (2000). *Fångarnas föräldraskap - En utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården*. Institutionen för socialt arbete, Kriminalvårdens forskningskommitté. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Håkansson, K. (1981). *Dubbla verkligheter: Om psykoterapi, social identitet och verklighetsuppfattning*. Stockholm: Prisma.
- Lena Nyberg. (2004). *Straffa inte barnet! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården*. Barnombudsmannen rapporterar br2004:01, Barnombudsmannen. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Leneér Axelsson, B. (2010). *Förluster: Om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Phillips, S., & Erkanli, A. (den 2 Februari 2008). Differences in patterns of maternal arrest and the parent, family, and child problems encountered in working with families. *Children and Youth Services Review*, ss. 157-172.
- Sarnecki, J. (2003). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Scheff, T. J. (1990). *Microsociology*. Chicago: University of Chicago press.
- Smith, D. (2005). *Institutional Ethnography*. Oxford: AltaMira Press.
- Starrin, B., Larsson, G., Dahlgren, L., & Styrborn, S. (1991). *Från upptäckt till presentation*. Lund: Studentlitteratur.
- Thurén, T. (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. Malmö: Liber.
- Trost, J. (2005). *Kvalitativa intervjuer*.

Internetkällor

- BRÅ. (den 12 04 2010). *Reportage: Föräldrastöd för frigivna*. Hämtat från BRÅ artikelarkiv: http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=7&id=30 den 04 01 2011
- Kriminalvården. (2009). *Föräldracirkel - stöd i föräldraskapet*. Hämtat från Fängelse: <http://www.kriminalvarden.se/Fangelse/Arbete-klientutbildning-och-behandling/Foraldracirkel---stod-i-foraldraskapet/> den 03 01 2011
- Kriminalvården. (2009). *Kriminalvården*. Hämtat från Faktablad modern kriminalvård: http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/Faktablad_Modern_kriminalvard.pdf den 03 01 2011
- Kriminalvården. (2010). *Brott och straff*. Hämtat från En fängslade historia: <http://www.kriminalvarden.se/sv/Startsida-skolportal1/Brott-och-straff/En-fangslade-historia/> den 02 01 2011
- Kriminalvården. (2010). *Kriminalvårdens historiska utställning*. Hämtat från Den stora reformen samt 1930-40-talen: http://www.kriminalvarden.se/KVV_App/Museum/index2.htm den 02 01 2011

Kriminalvården. (2010). *Kvinnor i fängelse*. Hämtat från Fängelser:

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Fangelse/Kvinnor-i-fangelse/> den 03 01 2011

Kriminalvården. (2010). *Säkerhetsklass A-E*. Hämtat från Fängelser:

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Fangelse/Sakerhetsklass-A-E/> den 04 01 2011

Övrigt

Kindblad, C. (den 03 April 2009). Föreläsning Psykologins vetenskapsteori. Halmstad.

Kindblad, C. (den 10 September 2010). Föreläsning Uppdrag forskning. Halmstad.

BILAGOR

Intervjuguide

Föräldracirkel

- Materialet – anpassat för kvinnor? (Röda korsets el den andra?)
- Vad arbetar de mest med
- Initiativ till cirkeln
- Deltagare/urval
- Skillnad män/kvinnor
- Hur är cirkeln uppbyggd

Kriminalvården

- Fängelsemiljön (relationen mor-barn)
- Inställning gentemot föräldrar
- Inställning gentemot cirkeln
- Stöd i föräldraskap

Samhället

- Den goda modern
- Socialtjänst
- Familjehem
- Familj
- Stämpling

Kvinnorna

- Stigmatisering
- Självpuppfyllande profetia
- Vad tycker kvinnorna om cirkeln utformning

De som arbetar med kvinnorna

- Det dubbla straffet

- Kvinnor/män-föräldrarollen
- Bemötande fr. samhället
- Egna tankar